

Vodi za upotrebu rodno osetljivog jezika u javnoj upravi u Srbiji

Vodi

za upotrebu
rodno osetljivog jezika
u javnoj upravi u Srbiji

Izdaje:

Misija OEBS-a u Srbiji

Autorke:

Svenka Savi

Marjana Stevanovi

Lektura i korektura:

Marjana Stevanovi

Priredila:

Maja Mi i

Misija OEBS-a u Srbiji

Štampa:

Tiraž:

1000 primeraka

ISBN

Napomena: Stavovi izrečeni u ovom tekstu pripadaju isključivo autorkama i ne predstavljaju nužno zvaničan stav Misije OEBS-a u Srbiji.

Sadržaj

Predgovor	5
1. Uvod	7
2. O jeziku	8
2.1. Teorijski okvir za standardni jezik	8
2.2. Definicija standardnog jezika	9
2.3. Ko koristi standardni jezik?	9
2.4. Službena i javna upotreba standardnog jezika	10
2.5. Ko brine o sprovođenju normiranog jezika?	10
2.6. Kako rodno osetljiv jezik (ROJ) postaje normiran u službenoj i javnoj sferi i obavezan deo obrazovane elite?	13
Standardizacijom se bavi i posebna disciplina - planiranje jezika.	15
2.7. Pol i rod	19
2.8. Rodno osetljiv jezik u institucionalnoj praksi	21
2.9. Terminološka razjašnjenja	23
3. Predlog pravila za upotrebu imenica za zanimanja i titule žena	24
Elektronska komunikacija	45
Moguće dileme u primeni predloženih pravila	48
Nova zanimanja i titule	50
4. Preporuke za primenu u neposrednoj praksi	53
4.1. Ko može primenjivati dogovorene jezičke forme u neposrednoj praksi?	53
ANKETA	55
Nazivi titula i zanimanja u ministarstvu u Srbiji	55
PREDLOZI ZA PRIMENU RODNO OSETLJIVOG JEZIKA	61
Pozdravljanje u razgovoru	61
Neverbalno ponašanje osoba u službenoj i javnoj upotrebi	61
Prezimana (udatih) žena	63
Izbegavati identifikaciju žena prema bračnom odnosu	64
Izbegavati identifikaciju žena prema starosti	64

Oslovljavanje neudate žene	65
Ostale komponente identiteta	65
Šta nam "loše zvuči"?	66
Diskusija	67
Zaključna razmatranja	69
5. Spisak zanimanja, zvanja i titula	70
6. Rezik	81
7. Literatura	84
BIOGRAFIJE AUTORKI	89

Predgovor

Države članice Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) saglasne su da je uspostavljanje ravnopravnosti između muškaraca i žena jedan od osnovnih preduslova za održiv mir, bezbednost, demokratiju i poboljšanje opšteg ekonomskog stanja. U cilju ubrzanja ovog procesa, članice OEBS-a, uključujući i Republiku Srbiju, obavezale su se da će primenjivati postojeće međunarodne standarde u oblasti rodne ravnopravnosti, pri čemu su se usaglasile i posebne odluke, politike i mere za ostvarivanje jednakih prava muškaraca i žena.

Misija OEBS-a u Srbiji, od samih svojih početaka, kroz rad sa institucijama, akademskom zajednicom, organizacijama civilnog društva i pojedincima i pojedinkama, podržava implementaciju politika, mera i aktivnosti koje za cilj imaju sprečavanje diskriminacije žena u različitim oblastima života i utiču na promenu rodno nejednakih društvenih odnosa u Srbiji.

Jedan od važnih elemenata u borbi protiv rodno zasnovane diskriminacije jeste upotreba rodno osetljivog jezika u javnoj i službenoj sferi. Jezik odražava naše mišljenje, ali ga istovremeno i oblikuje, te može da bude snažno oruđe za promenu društvene svesti. Zbog toga je pitanje upotrebe ali i normiranja rodno osetljivog jezika u javnoj i službenoj sferi ne samo naučno već i političko pitanje.

U srpskom jeziku još uvek ne postoje striktna uputstva na osnovu kojih možete da izaberete pravu opciju za korišćenje rodno osetljivog jezika. Zbog toga autorke *Vodiča za upotrebu rodno osetljivog jezika*, koji je pred vama, daju preporuke i uputstva kako da precizno izrazite rodne odnose. *Vodič* takođe daje pregled postojećih jezičkih mogućnosti koje možete odabrati na osnovu svoje jezičke intuicije i na taj

način, u okviru svoje institucije, organizacije, ili u individualnom radu i komunikaciji, doprinesete uvođenju rodne perspektive u javnu i službenu upotrebu jezika.

Misija OEBS-a u Srbiji

1. Uvod

U domaćoj ne samo jezičkoj literaturi postoje brojni tekstovi u kojima se široj javnosti objašnjava pojmovni koncept rodne ravnopravnosti i različitih aktivnosti u svrhu njenog ostvarivanja. Rodna ravnopravnost pretpostavlja da osobe oba pola (muškarci i žene) imaju jednake mogućnosti za ostvarivanje ljudskih prava, što znači da mogu, shodno svojim potencijalima, da doprinesu napretku društva, kao i da ravnopravno uživaju sve koristi od napretka zajednice (navodi se u Evropskoj povelji o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou). U Srbiji je u poslednjih nekoliko godina štampan značajan broj tekstova kojima se edukuju pojedine grupe građanki i građana zaposlenih u različitim domenima. Samo ove godine objavljen je *Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika* (Cvetinčanin Knežević i Lalatović, 2019), namenjen pre svega onima u institucijama vlasti, i *Priručnik za uvođenje rodne perspektive u nastavu srpskog jezika za prvi ciklus obrazovanja* (Stefanović i Glamočar, 2019) za zaposlene u osnovnim školama.

Vodič koji je pred vama namenjen je pre svega onima koji se u lokalnim samoupravama susreću sa pitanjima ravnopravnosti polova u pisanoj ili govorenoj formi, a u skladu sa osnovnim preporukama važećih zakona i propisa u Republici Srbiji. Za tu vrstu aktivnosti potrebno je obnoviti nekoliko osnovnih podataka o jeziku uopšte, službenoj upotrebi jezika posebno i, u skladu sa tim, o potrebi i mogućnostima za uvođenje rodne perspektive u javnu komunikaciju.

2. O jeziku

2.1. Teorijski okvir za standardni jezik

Postoji više teorija u okviru kojih se može govoriti o upotrebi jezika. Prema teoriji o jezičkoj delatnosti, jezik se posmatra kao vid akcije, delovanja sagovornika u procesu (raz)govora u nekom kontekstu (Savić i sar. 2009): govornici polaze od namere i za nju biraju formu jezičkih jedinica. Za jednu nameru postoji više jezičkih mogućnosti. Na primer, namera nam je da pozdravimo poznanika/poznanicu na ulici, pa odabiramo forme iz mogućeg inventara:

- *neverbalna*: samo mahnemo rukom (dobro se poznajemo), samo klimnemo glavom;
- *verbalna*: izgovaramo neku od ustaljenih fraza: *dobar dan, dobro jutro, zdravo, čao i sl.*

O standardizaciji jezika postoje različite teorije, ali se teoretičari/ke uglavnom slažu da je standardizacija proces koji prolazi kroz različite faze. Ovde se za osnovna uputstva i preporuke u procesu normiranja oslanjamo na teoriju jezičke delatnosti i politike rodne ravnopravnosti, uz navođenje otvorenih pitanja o kojima valja praksa da donese podatke za nova rešenja.

U okviru ovog teorijskog pristupa proces standardizacije podrazumeva ponudu liste mogućnosti za različite razgovorne situacije (ne treba se držati samo jednog predloga, a ostale mogućnosti izostaviti kao neprikladne).

2.2. Definicija standardnog jezika

Standardni jezik je normirana i prestižna forma jezika, ostvarena uglavnom među obrazovanim izvornim govornicima. Otuda postaje sinonim za jezik kao takav. U Srbiji se standardni jezik zasniva na privilegovanju određenih dijalekata i isključivanju drugih. Zato se često južni srpski dijalekti kao nestandardni varijeteti, neopravdano, doživljavaju kao iskvareni, a njegovi govornici i govornice kao neuki predstavnici maternjeg jezika. Ipak, osobe u govornoj zajednici mogu biti podjednako vešte u upotrebi standardnog oblika i dijalekatske osnove kojoj pripadaju. S druge strane, granica između normiranog i nenormiranog sloja srpskog jezika nije tako jasna, jer je mnogo toga ostalo da se normativno odredi.

Standardizacija jezika je stvar dogovora onih koji imaju moć nad jezikom, a manje je deo prirode jezika. Standardizacijom se bavi i posebna disciplina – planiranje jezika. Standardni jezik se koristi u pisanoj i govorenoj komunikaciji u administraciji, medijima, institucijama obrazovanja.

2.3. Ko koristi standardni jezik?

Korisnici standardnog jezika bi trebalo da budu sve obrazovane osobe. Ostaje onda potreba da preciziramo ko je obrazovana osoba, da li ona koja je završila visoke i više škole, ili već ona koja je završila srednje školovanje. Svakako je interakcija standardni jezik – dijalekat kod svake osobe važna, tačnije da se u standardnoj formi mogu ostvariti i dijalekatske specifičnosti (pre svega u domenu akcenata). Za ovu priliku računamo da su u administraciji lokalne samouprave, kao i u institucijama obrazovanja i informisanja, zaposlene osobe koje se služe standardnim (normiranim) jezikom u pisanoj i govorenoj formi.

2.4. Službena i javna upotreba standardnog jezika

Standardni jezik je pitanje dogovora, obično među jezikoslovcima koji predlažu svoja rešenja (kada je u pitanju, na primer, pravopis ili upotreba nekih reči ili fraza) za javnu i službenu upotrebu jezika. Prema shvatanju lingviste Ranka Bugarskog, javna upotreba jezika kao jedan svoj segment, posebno važan ali ipak samo segment, ima službenu upotrebu jezika. Službena upotreba jezika predstavlja u načelu sve ono što nosi državni pečat: komunikacija između ministarstava i drugih državnih organa, kao i sa građanima i prema inostranstvu, nazivi nadležstava i njihovi memorandumi i pečati, topografski nazivi, državni mediji, ugovori, diplome i drugi dokumenti koje potpisuje država i slično. U nekim zemljama, zavisno od njihovog etničkog sastava i državnog uređenja (npr. Belgija ili Kanada), pod službenu upotrebu mogu se svrstati i određeni delovi privrede, trgovine, obrazovanja i drugih oblasti, ali nikada sve one generalno, jer bi se time službena upotreba proširila na kompletan javni domen.

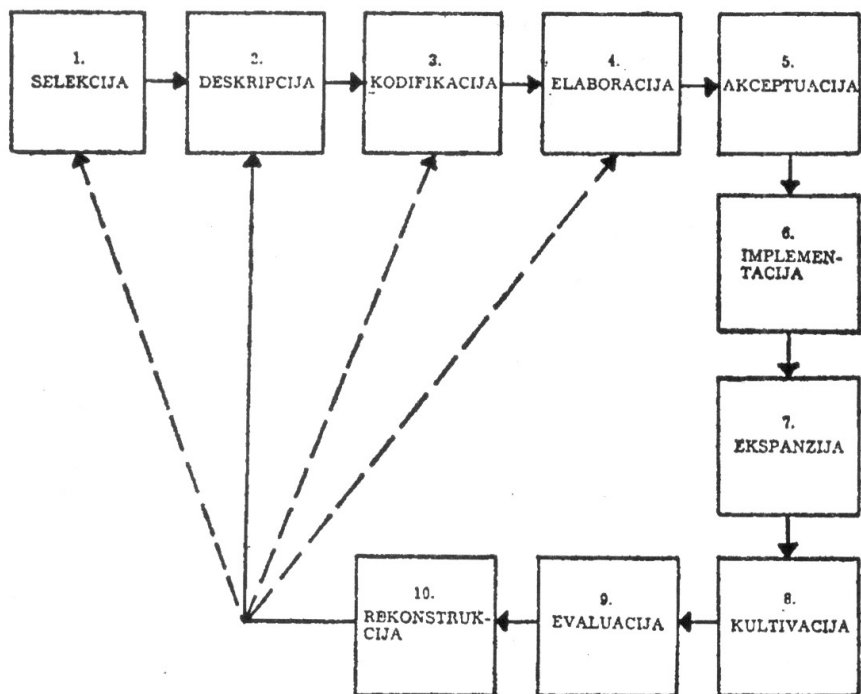
2.5. Ko brine o sprovođenju normiranog jezika?

Kako uticati da se standardnojezička forma (dosledno) primenjuje u praksi, nakon što se dogovor postigne među onima koji o jeziku promišljaju (teoretičari jezika), onima koji ga u praksi usmeravaju (osobe u izdavačkoj delatnosti, lektorskim i prevodilačkim službama) i onima koji ga neposredno koriste u različitim (raz)govornim situacijama – govorni predstavnici/e same jezičke zajednice?

Valja odmah reći da svaka pojedinka i pojedinac u ovim korisničkim grupama ima svoj ideološki stav o jeziku uopšte, o maternjem jeziku posebno. Podaci pokazuju da su uputstva za pripremu teksta za štampu zasnovana na teoriji strukturalizma, koji jezik sagledava kao sistem znakova namenjenih komunikaciji nezavisan od društvenih tokova i novina upotrebe. Ovaj teorijski okvir ne uviđa povezanost jezika i roda i, u pogledu imenica koje znače zanimanja i titule, podrazumeva da u jeziku postoji opšta, neutralna forma, a to je oblik gramatičkog muškog roda, i iz nje *izvedena* forma ženskog roda. Tu teorijsku tvrdnju u našem pristupu zaobilazimo, jer ne doprinosi rodnoj ravnopravnosti.

O procesu standardizacije brinu svi u jezičkoj zajednici, naročito institucije, i to kroz sledeće etape:

- *odabiranje (selekcija) jezičke pojave*
- *opisivanje (deskripcija) onoga što se upravo događa*
- *propisivanje (kodifikacija)*
- *razrađivanje (elaboracija)*
- *prihvatanje (akceptuacija) ili odbacivanje od strane govorne zajednice*
- *primenjivanje (implementacija)*
- *širenje (ekspanzija)*
- *negovanje (kultivacija)*
- *vrednovanje (evaluacija)*
- *prepravljavanje (rekonstrukcija) i obnavljanje istog procesa. (Grafikon 1)*

(Grafikon: Radovanović 2009: 190)

2.6. Kako rodno osetljiv jezik (ROJ) postaje normiran u službenoj i javnoj sferi i obavezan deo obrazovane elite?

Potrebno je vreme tokom kojeg se ustaljuje neka pojava u službenoj i javnoj upotrebi, ali je u određenom kontekstu mnogo više potrebna politička podrška u govornoj zajednici kako bi se taj proces ubrzao i okončao. Upravo u slučaju nekoliko naziva funkcija, kao što su *premijerka*, *ministarka*, *poslanica*, dugo se diskutovalo za i protiv forme ženskog roda. Takva vrsta diskusije, u kojoj svi učestvujemo, jeste deo procesa standardizacije. U ovom slučaju se pokazalo da je povećanje broja ministarki i poslanica u Srbiji i drugim zemljama sveta o čijim aktivnostima se izveštava putem medija, uticalo na praksu upotrebe ovih imenica. *Premijerka*, *ministarka*, *poslanica*, *kancelarka* danas su već zauvek normirani nazivi funkcija žena.

Da bismo zaokružili normativni okvir rodno osetljivog jezika (ROJ), koji se odnosi i na mnogo šire jezičke jedinice nego što su to navedene imenice, neophodna je i podrška institucija. Ona je delimično ostvarena kroz preporuke ombudsmana, zatim Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost, ali je usvojena i Nacionalnom strategijom za rodnu ravnopravnost 2016-2020, prema kojoj je korišćenje rodno osetljivog jezika obavezno u svim domenima službene upotrebe – u administraciji, medijima, institucijama obrazovanja. Prema tome, rodno osetljiv jezik je potrebno uvrstiti istovremeno u nastavne programe za osnovno i srednje obrazovanje, u medije i institucije lokalne uprave. Za sada takvo teorijsko i praktično znanje izostaje u simultanom pravcu, pa je javnim delatnicima/ama ostavljeno da prema sopstvenom uverenju i jezičkoj intuiciji doprinose (manje ili više) upotrebi rodno osetljivog jezika.

Podsetimo:
Standardizacija
jezika je stvar
dogovora onih koji
imaju moć nad
jezikom, a manje je
deo prirode jezika.

Standardizacijom se bavi i posebna disciplina - planiranje jezika.

Da je proces normiranja stvar *dogovora* između pripadnica i pripadnika govorne zajednice, pokazujemo na primeru pravopisa - pisanje velikog slova imenica u različitim jezicima je različito propisano: u nemačkom jeziku se svaka imenica piše velikim slovom, u srpskom jeziku samo imenice koje označavaju lična imena i prezimena, zatim imena država, naroda i dr., dok se u nekim drugim jezicima ništa od ovoga ne piše velikim slovom. Dogovor, dakle, može ići u raznim smerovima.

Dogovaranje i razgovaranje o jeziku deo je jezičke kulture i jezičke politike svake jezičke zajednice u državi. Nije dovoljna dosadašnja praksa prema kojoj se očekuje odluka ili preporuka nekog državnog ili stručnog tela, ili delatnika u kulturi, posebno od književnika i književnica, da oblikuju jezik zajednice. Svi smo u jezičkoj zajednici pozvani da u tom procesu učestvujemo i damo svoj doprinos. Ovo se posebno odnosi na zaposlene u javnoj upravi na svim nivoima, od lokalne, preko pokrajinske do republičke. Oni su kreativni akteri promena, ne samo pasivni konzumenti ili sprovodnici dogovorenog, i koriste svaku situaciju da pokažu široke mogućnosti jezika zajednice.

Podsetimo:
Ne ekamo
gotova jezi ka
rešenja nekog
tela zadu enog
za jezi ka pitanja,
nego ih i mi
nudimo.

Nazivi zanimanja i titula žena i muškaraca u srpskom jeziku nalaze se danas u različitim etapama normiranja. Podsetimo se samo kratke istorije zagovaranja za doslednu upotrebu imenica ženskog roda za nekoliko titula i zanimanja koje su danas stvar uobičajene prakse, a bile su predmet sporova. Na primer, početkom 2000. godine jezikoslovci su tvrdili da ne može biti oblik *poslanica*, jer je 'značenje već zauzeto' – danas se u parlamentu Vlade Srbije samo tako označava ova funkcija žena. Dugo traje polemika za profesiju ženske osobe koja druge trenira – *trennerka* (ili *trennerica*), uz istu argumentaciju, da je značenje već 'zauzeto' za odevni predmet. Danas je taj oblik u službenoj i javnoj upotrebi, a isto važi i za *borkinju* i *vojnkinju*. U zavisnosti od teritorijalnog prostora srpskog jezika, mnoga zanimanja imaju naporedne forme (*profesorka/profesorica*, *šefica/šefovica*, *direktorka/direktorica*, *rektorka/rektorica*, *hirurškinja/hirurginja*). Nadalje, u administrativnoj upotrebi su neke funkcije već sasvim uobičajene (*sekretarka*, *načelnica*, *predsednica*), dok su neke tek na početnoj stepenici odbira (kao što je *biskupica*, negde i *biskupkinja*, ili *vatrogaskinja*, pored češćeg oblika žena vatrogasac).

Tri su etape kroz koje obično prolazi upotreba ženskih naziva zanimanja:

1. koristi se u muškom rodu (vatrogasac);
2. u formi žena + forma muškog roda (žena vatrogasac),
3. forma sa nastavkom za ženski rod (*vatrogaskinja*).

U naslovu jednog medijskog teksta: *Traže se žene-zanatlije za posao na Antarktiku*, naglasak je na polu, a ne toliko na samom zanimanju (mada postoji oblik *zanatlijska*), pa se ubačenom crticom signalizira značenjska kompatibilnost. Za sada u medijima svako odabira onu formu u jeziku za koju procenjuje da bi mogla odraziti lični stav prema rodnoj ravnopravnosti. Široke su mogućnosti sredstava javnog informisanja kada oglašavaju novine u društvenom i javnom životu koje se odražavaju na jezik. Na primer, u novinskom tekstu "Žene mogu da budu biskupi", u kojem se saopštava stvarnost u Engleskoj, autorka teksta nijednom nije upotre-

bila oblik *biskupica* ili *biskupka* koji bi i jezički prikazao tu novinu u društvu, nego to dosledno izbegava: "Odluku o ženama biskupima podržao je i britanski premijer: 'Ovo je velik dan za Englesku i za ideju jednakosti'", nastavlja se u tekstu. Zapravo je u srpskom jeziku ta ideja jednakosti zakazala u tom tekstu.

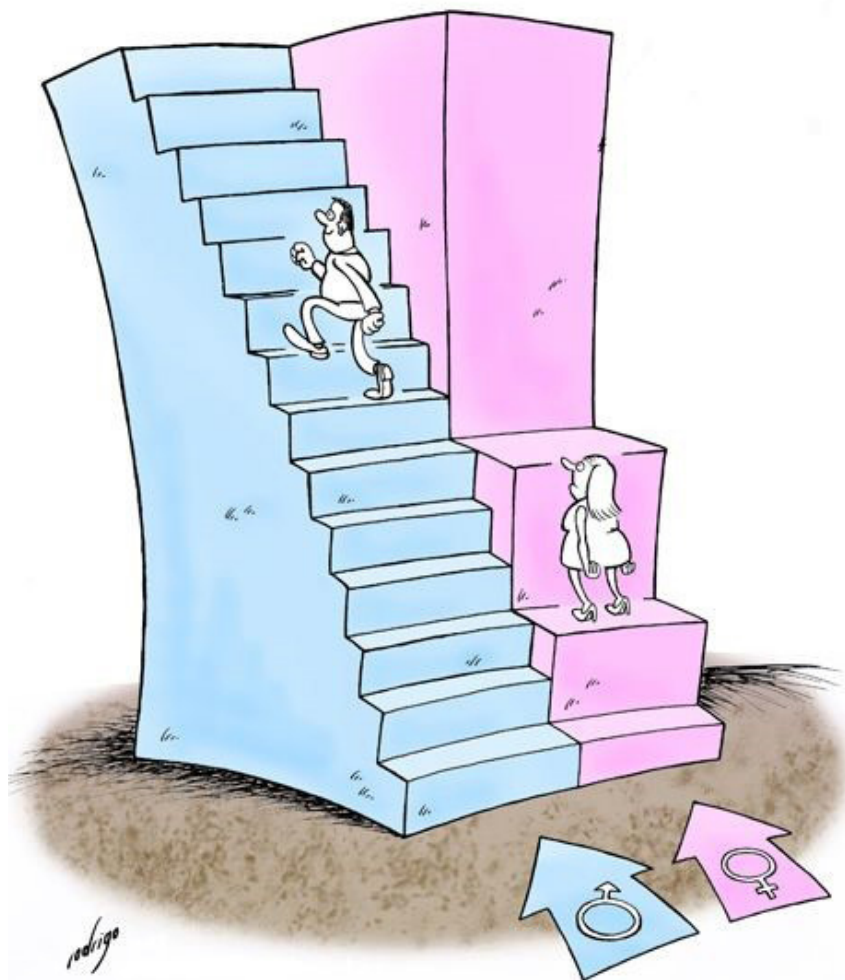
U intervju „Ravnopravni igrači“ („Obrana“, magazin Ministarstva odbrane i VS), gospođa Mirjana Milenković je dosledno predstavljena kao „pukovnik“ i „načelnica Odseka za međunarodno-vojnu saradnju i protokol Generalštaba“. Autorka teksta na početku konstatuje da se žene i u razvijenim zemljama „bore s neravnopravnom zastupljenošću na visokim pozicijama“, ali ukazuje da su one ipak prisutne i jednako sposobne u poslovima koji se tradicionalno smatraju muškim. Međutim, da bi se obezbedila vidljivost žena na važnim društvenim položajima, što je i namera ovog teksta, pogrešno je koristiti jezička sredstva koja tu vidljivost umanjuju. Posebno je u ovom slučaju bilo važno, uz već uobičajenu *načelnicu*, afirmisati i naziv visokog vojnog čina u ženskom rodu – *pukovnica*, i tako i na jezičkom planu osvetliti prodor žena u ovaj izrazito muški domen vojske.

U intervjuu sa našim poznatim hirurgom, naslovljenom "Žene mogu da budu sve samo ne hirurzi" ("Politika"), autor teksta nije iskoristio šansu da plasira u javnost ženski oblik (*hirurškinja* ili *hirurginja*), jer empatiše sa mišljenjem poznatog hirurga da ženi u toj prestižnoj medicinskoj disciplini nije mesto, a činjenica je da je danas značajno porastao broj hirurškinja ne samo u Srbiji (posebno one koje se bave facijalnom hirurgijom). Međutim, veći problem je sam naslov teksta i poruka koja je (svesno ili nesvesno) njime poslata. Na taj način se podržava stereotip da su žene nesnalažljive u pojedinim zanimanjima, što za krajnju posledicu može imati diskriminaciju žena prilikom zapošljavanja u određenim "muškim" zanimanjima.

2.7. Pol i rod

Ustaljeno je naučno shvatanje danas da je pol (engl. sex) biološka kategorija (pod kojom podrazumevamo da je neko rođen kao dečak odnosno devojčica), a da je rod (engl. gender) društveni konstrukt uloga koje muškarac i žena imaju u društvu. One se uče i menjaju tokom odrastanja u određenom društvenom i političkom kontekstu. Svedoci smo da se rodne uloge u većini društava, pa i u našem, sporo menjaju jer postoji uverenje da su neke osobine tipične za žene i za muškarce 'zapisane u genima', dakle nasleđene, a ne stečene u društvu. Upravo zbog toga je potrebno mnogo truda da se valjano objasni kako je konstrukcija roda jedan čvrst patrijarhalni način usmeravanja jezičkog planiranja, pa onda i jezičkog znanja. Naravno da zalaganje za rodno osetljiv jezik nije novina, nego je deo ukupnog nastojanja da se objasni u kojim je sve domenima društva prisutna neravnopravnost žena. Tako je Ministarstvo za rad donelo preporuku za upotrebu rodno osetljivog jezika (juna 2012) uz sledeće obrazloženje.

„Smatramo da, kad god za to postoji mogućnost i uz poštovanje pravila srpskog jezika, treba upotrebljavati imenice ženskog roda za uloge, zvanja, funkcije, zanimanja i poslove koje obavljaju žene (na primer: doktorka, ministarka, vozačica, programerka ...) Takođe, smatramo da je upotreba oblika imenica u gramatičkom muškom rodu za uloge, zvanja, funkcije i zanimanja koje obavljaju i žene i muškarci - neprihvatljiva. Žene su osvojile sve sfere društvenog života i ovakva upotreba jezika je diskriminatorna. Ona čini žene nevidljivim i održava tradicionalne podele na "muške" i "ženske" uloge u našem društvu. Smatramo da jezik mora da sledi promene koje su se već dogodile u sferi društvenih odnosa i da, u skladu sa tim, doprinese vidljivosti žena u javnom životu, a ne održanju stereotipa i predrasuda.“

(Slika: Cartoon Movement)

2.8. Rodno osetljiv jezik u institucionalnoj praksi

Prošlo je dovoljno vremena da možemo sagledati pozitivne tendencije u implementaciji preporuka ministarstva i ombudsmana, vodeći računa o istraživačkim podacima koji su se nagomilali tokom poslednje decenije. Otuda možemo zaključiti da je samo delimično tačna polazna tačka nekih lingvista da rodno osetljiv govor i jezik još uvek nisu normirani. Ako se pogledaju pisani i elektronski mediji, zatim bogata produkcija tekstova žena i muškaraca iz beletristike, feministički orijentisanih govornih predstavnica i predstavnika, naročito u raznovrsnim oblicima na internetu (blog, portal, instagram i sl.), dobijamo rezultat da je upotreba raznih oblika rodno osetljivog jezika već normirana u različitim žanrovskim tekstovima i u različitim grupama govornica i govornika. Svedočimo danas široko raslojenom procesu u raznim korisničkim grupama jezika i (raz)govornim žanrovima.

S druge strane, takvo jezičko ponašanje izostaje u institucionalnoj i administrativnoj praksi, pa ni samo Ministarstvo na svom zvaničnom sajtu ne koristi rodno osetljiv jezik kakav deklarativno preporučuje. Ono što usporava doslednije i brže sprovođenje rodno osetljivog jezika u pojedinim institucijama i državnim organizacijama jeste pre svega diskontinuitet u pogledu sprovođenja demokratskih procesa, koji se očituje i u jeziku. Na primer, u vojsci se na preporuku poverenice za zaštitu ravnopravnosti započelo sa upotrebom ženskih formi za zvanja i činove: *vojnkinja, pukovnica, kapetanka...*, ali je 2015. godine doneto novo pravilo službe, prema kome činovi u vojsci ostaju u muškom rodu kada se odnose na žene, s tim što se uz njih dodaje *gospođa (gospođa kapetan)*. To može predstavljati prelaznu fazu u procesu standardizacije rodno osetljivog jezika u institucionalnoj praksi, dok se ne uvidi jezički potencijal za tvorbu ženskih naziva i značaj jezičke prezentacije žena shodno njihovim realnim društvenim ulogama.

Ne postoji, naime, dovoljno rašireno znanje o povezanosti roda i jezika, kao ni svest o tome šta sve jezikom činimo. U osnovi zahteva za upotrebu rodno osetljivog jezika leži potreba da se žene u javnom prostoru učine vidljivim, s pretpostavkom da se takvim jezičkim ponašanjem može uticati na promenu patrijarhalne svesti i predstava o inferiornom položaju žene u društvu.

Treba imati u vidu da su standardni srpski jezik, koji je zasnovan na strukturalističkim postavkama, uspostavili muškarci u vreme kada žene nisu imale pristup naučnoj zajednici. Predlozi za normiranje rodno osetljivog jezika, s druge strane, dolaze poslednjih decenija prevashodno iz krugova feministički orijentisanih lingvistkinja, koje jeziku pristupaju sa drugačijih teorijskih osnova i svoja znanja temelje na savremenim interdisciplinarnim istraživanjima. Međutim, svaka vanjezička intervencija, a naročito ako joj je cilj rodna ravnopravnost, narušava ono što je neko proglasio "dobrom jezičkom praksom", odnosno remeti model poželjnog jezičkog ponašanja unutar patrijarhalnih obrazaca javnog života (Cameron 2003). Jezička vidljivost žena u javnoj sferi, koju u srpskom jeziku u dobroj meri obezbeđuje upotreba zanimanja i titula u gramatičkom ženskom rodu, najvidljivije dekonstruiše patrijarhalne kulturne obrasce.

Razumljivo je što se zahtevi za promene u jeziku, kome je muška akademska elita dala legitimitet, a kojim se šira zajednica oduvek služi kao nečim prirodno datim i neupitnim, ne mogu lako naći u domenu institucionalne standardizovane upotrebe.

Dobro je što u procesu normiranja jezika učestvuju normativisti, koji najčešće i teoretiziraju jezička pitanja, ali imamo na umu da oni u taj proces unose sopstveno ideološko shvatanje (a nekada i neznanje) o jezičkom planiranju i rodnim odnosima u društvu. U pristupu sa stanovišta teorije delatnosti ne govorimo o normi koja se odnosi na ispravno ili neispravno upotrebljene reči i rečenice, kako se zahteva u strukturalističkom teorijskom pristupu, nego tragamo za inventarom jezičkih sredstava kojima možemo iskazati neku nameru. U izgrađivanju norme

jezika učestvuju osobe zadužene za ispravnost već usvojene pravopisne norme – lektori i lektorke, zatim oni koji prevode sa drugih jezika na srpski jezik i obratno (čija je uloga zapravo značajnija od one koja im se daje), te redaktori/ke u izdavačkim i medijskim kućama. Svi učestvujemo u obrazovanju mladih od predškolskog do visokog obrazovanja.

To znači da je u proces standardizacije uključena velika armija osoba koje svojim znanjem i dobrom namerom, pored intuicije za jezik, doprinosi da se neko predloženo normativno rešenje prihvati u široj pisanoj i govornoj upotrebi.

Ovaj Vodič je svima njima namenjen.

2.9. Terminološka razjašnjenja

Termini rodno osetljiv, diferenciran, korektan, *neutralan*, *inkluzivan*, nediskriminativan jezik i govor razlikuju se u nijansama. Ipak, ovde kažemo da se odrednica rodno *osetljiv* odnosi na iznalaženje jezičke forme kojom se pokazuje važnost rodne perspektive u odnosu na osnovnu ideologiju o jeziku koja treba da odrazi *delatnost* u kontekstu. Termin rodno *diferenciran* jezik više insistira na uvažavanju razlika između muške i ženske forme, koje jezikom treba dosledno da ističemo. Rodno *korektan* termin bi podrazumevao da postoji već uspostavljena norma upotrebe te se korektnim smatra ono što je rodno već osetljivo, ovladalo upotrebom, postalo neprimetno. Susreću se u prevodnoj literaturi (sa engleskog jezika) još i *rodno neutralna forma* ili *rodno inkluzivna*.

Svi termini su prisutni u domaćoj pisanoj i govornoj upotrebi u različitim (raz) govornim grupama i sve opcije računaju sa intuicijom govornica i govornika da svoje odbire jezičkog inventara usklade sa namerom.

3. Predlog pravila za upotrebu imenica za zanimanja i titule ena

Predlozi koje dajemo deo su iskustva koje smo stekle tokom poslednje tri decenije u nastojanju da objasnimo jezičke mogućnosti koje nam stoje na raspolaganju kada se odlučimo da naše jezičko delovanje treba da odrazi i naš stav i zalaganje za ravnopravne i jednake društvene pozicije.

1. Slediti osnovno pravilo za građenje rečenice u srpskom jeziku: subjekat i predikat se slažu u rodu, broju i licu.

Ako je u poziciji subjekta imenica ženskog roda, onda predikat koji se uz ovu imenicu vezuje ima iste gramatičke oznake:

Primer:

→ *Poslanica je rekla da prihvata amandman.*

Isto važi i za oblike množine.

Primer:

→ *Poslanice Marija Obradović i Gordana Čomić su predsedavale sastanku Ženske parlamentarne mreže.*

2. Upotrebljavati formu ženskog roda za imenovanje zanimanja i titula žena gde god je moguće u svim sintaksičkim pozicijama u rečenici (subjekatskoj, predikatskoj, apozicijskoj, objekatskoj)

Primeri:

→ *Bila sam dopisnica Radio Beograda iz Novog Sada.*

→ *Jadranka Jovanović, operna diva i kandidatkinja za poslanicu*

→ *Nova osoba u timu je predsednica Jelena Jovanović.*

Za svaku sintaksičku poziciju u srpskom jeziku postoji više izbora, shodno nameri autora ili autorke teksta u datom kontekstu.

Primeri:

→ *Vera Jovanović je naša najpoznatija **padobranka** u poslednjoj deceniji.*

→ *Vera Jovanović je naša najpoznatija žena **padobranac** u poslednjoj deceniji.*

→ *Vera Jovanović se najuspešnije **bavi padobranstvom** u poslednjoj deceniji kod nas.*

Isto važi i za rečenice koje su povezane u tekstu pisanih medija.

- Naslov: *Marija tenkistkinja*
- Tekst: *Mlada Nišlijka, Marija Cvetković, nišandžija na tenku N-84, jedina je dama među pripadnicima 36. tenkovskog bataljona Kopnene vojske Srbije.*

U poslednjem primeru je nesklad između naziva zanimanja žene u muškom rodu i priznavanja istoj osobi da je *dama* među muškim pripadnicima (ako znamo značenje reči *dama*). Ovako formiran tekst u navedenim delovima nema ni smislaono ni rodno opravdanje.

Kako razumeti preporuku za upotrebu formi ženskog roda ‘svuda gde je to moguće’? Dosadašnje iskustvo nas uči da uputstvo ‘svuda gde je to moguće’ različite osobe različito poimaju kada (ne) žele preporuku da primene. Naime, neki žele da proširuju upotrebu i konstatuju primere u kojima može da se primeni preporuka, dok drugi sužavaju opseg mogućnosti kako bi potvrdili da je manevarski prostor uzan (‘ne može’ da se primeni). Na primer, na kombiju koji svakodnevno raznosi robu po celom gradu čitamo *Autoprevoznik Popov Mirjana* (uz punu adresu i kontakte). Vlasnica je napisala svoje zanimanje u muškom rodu iz uverenja da ne postoji oblik ženskog roda – *autoprevoznica* (tačnije, poslušala je osobu koja joj je u jednoj firmopisačkoj radnji formirala taj javni zapis na kombiju). S druge strane, vlasnica je jedna od retkih žena koja ulazi u preduzetnički svet muškaraca i važno je da po gradu raznosi tu vest i natpisom na svojim kolima, pa tako iskoristi lični primer za afirmaciju sopstvenog privatnog posla u današnjem društvu. Zato podstičemo preduzetnice, ali i sve zaposlene u lokalnoj zajednici, da svojim kreativnim postupcima doprinose opštoj standardizaciji zanimanja u srpskom jeziku.

Primera ovakve vrste ima još. U jednoj baletskoj predstavi, klovna, koji je tipično muška uloga, igra jedna balerina. To je dobar povod da u programu piše njena uloga u ženskom rodu – *klovnovka* i tako počne da afirmiše ženski oblik ovog zanimanja, inače vezan za mušku osobu. Drugim rečima, povoda za stvaranje oblika

ženskog roda za zanimanja i titule žena ima mnogo u spontanim svakodnevnim situacijama i treba ih koristiti za početna normiranja takvih oblika i u lokalnoj samoupravi i u široj javnosti. Ne radi se o nasilju nad jezikom, nego se radi o prirodnom sledu shvatanja da jezička forma odražava ono što je istinitost njenog sadržaja.

Teškoću u primeni vidimo sa onim titulama koje su sačinjene iz više reči. Uvidom u različite liste sistematizacije radnih mesta u različitim institucijama i organizacijama konstatujemo da su nazivi nekada takvi da je teško predložiti formu ženskog roda (na primer: *rukovalac* centralnog grejanja).

Kad je naziv profesije ili titule grupa reči, predlog je da nakon jednom uvedene profesije ili titule, u tekstu kasnije koristimo skraćenu formu:

Primer:

- *Ministarka za sport i omladinu Jelena Jovanović otvorila je teniski turnir.*
- *Ministarka je tom prilikom naglasila da je važno razvijati sportski duh kod mladih.*

Primećeno je da se u ovoj, prednormativnoj fazi, za titule i zanimanja žena koriste forme ženskog roda u naslovima tekstova objavljenim u pisanim medijima za podsmevanje ženama, ili da se pokaže kako je ženska osoba učinila nešto što je društveno neočekivano ili neprihvatljivo, pa će u naslovu uredništvo (ili novinar/ka) staviti formu ženskog roda za njeno zanimanje ili funkciju da tu nedruštvenu ulogu pojača. Primera za ovakvu praksu ima dosta:

- *Pada rejting kancelarke Angele Merkel.*
- *Ponavljajčima dvojke, direktorki apartman.*
- *Direktorka proziva.*
- *Krivična prijava protiv direktorke Agencije za privatizaciju.*
- *Smenjene direktorke domova zdravlja na novim funkcijama.*
- *Direktorkina savest u papučama.*

- *Finska premijerka podnela ostavku, zloupotrebila Irak.*
- *Kućna pomoćnica izrešetala gazdu.*

S druge strane, kad je reč o ženskoj osobi prema kojoj se gaji poštovanje, autor/ka bira imenicu muškog roda – ovu praksu ne podržavam:

- *Novinar kojeg nije bilo moguće lagati* (o pokojnoj Dadi Vujasinovi)
- *Komandir piše pesme* (o medicinskoj sestri koja u vatrogasnoj službi komanduje jednim odeljenjem i piše poeziju).

U jeziku postoje brojni izbori, što znači da se rečenice mogu preformulisati tako da budu i jezički pravilne i rodno senzitivne. Ovo pravilo nije uvek jednostavno primeniti, najpre zbog ustaljenih jezičkih navika, a neki put i zbog drugih ograničavajućih faktora (na primer, ekonomičnost pri pisanju, kao što je slučaj sa titlovanim tekstovima na TV).

Bitno je imati na umu da postoje mogućnosti preformulacije istog sadržaja:

- Umesto: *Ministarka za nauku i tehnologiju je Ana Pešikan*, možemo napisati: *Ministarske poslove za nauku i tehnologiju preuzela je Ana Pešikan.*
- Umesto: *Rukovoditeljka odeljenja je Nevena Petrović*, možemo napisati: *Odeljenjem rukovodi Nevena Petrović.*
- Umesto: *Zapisničarka je Vera Jovanović*, možemo napisati: *Zapisnik je vodila Vera Jovanović.*

Iznelaženje novih mogućnosti prepušteno je svakom izvornom govorniku/govornici zajednice i potvrda je kreativne moći i samog jezika i same osobe koja kreira rečenice. Ako se odnosimo prema jezičkoj formi kao direktnom odrazu namere govornika/govornice, administrativni jezik neće izgledati 'otuđen'. Ako formiramo tekst u kojem je reč o istoj ženskoj osobi, treba se kreativno odnositi prema oba prethodna pravila.

Kada se u novinskim tekstovima uz ime i prezime jedne ženske osobe navodi više profesija i titula, praksa pokazuje da su neke date u ženskom a neke u muškom rodu.

Primeri:

- *Anika Lehki, glumica i pedagog*
- *Nagradu je dobila naša poznata spisateljica, borac za demokratiju, profesorka i ambasadorka Vida Ognjenović.*
- *Mirjana Milenković, pukovnik Vojske Srbije i načelnica Odseka za međunarodno-vojnu saradnju i protokol Generalštaba*

Preporuka je da se u ovakvim slučajevima dosledno koriste nazivi u ženskom rodu.

Treba pomenuti da postoje različite nagrade i priznanja koja u nazivu imaju titulu.

- *Ambasador dobre volje UN;*
- *Orden za umetnost i književnost u rangu viteza (koju dodeljuje Francuska),*
- *Omiljeni kolega MUP-a.*

U takvim slučajevima, ako je nagradu dobila ženska osoba, naziv nagrade ostaje u jezičkom obliku u kojem je postavljena:

- *Naslov: Orden viteza Tijani Palkovljević Bugarski*
- *Tekst: Dr Tijana Palkovljević Bugarski, upravnica Galerije Matice Srpske... dobitnica je Ordena za umetnost i književnost u rangu viteza.*
- *Nagradu Omiljeni kolega, prema odluci posebnog žirija MUP, dobila je policijska službenica Lidija Kačarević.*

3. Upotrebiti onu jezičku formu koja najbolje odgovara jezičkoj intuiciji govornika/ice.

- *Prva ženska astronautska posada uspešno obavila zadatak!*
- *U NASA-inom astronautskom korpusu ima 38 aktivnih astronauta, od toga 12 astronautkinja.*

Pravilo se podjednako odnosi na primere zanimanja i titula koje mogu imati više od jednog nastavka: *doktorka/doktorica*, *šefica/šefovica*, *profesorka/profesorica*, *psihološkinja/psihologinja*...

U sadašnjem geografskom prostoru srpskog jezika učestalost upotrebe ovih formi je različita. Treba poštovati navike govornika/ca da prema svojoj intuiciji biraju nastavke. S druge strane, važno je shvatiti da su i odvike od loših praksi jednako korisne u daljoj demokratizaciji društva. U skladu s tim je preporuka za uvažavanje lične intuicije.

Pravilo se takođe odnosi na imenice koje imaju oba roda. Najčešće je navođen primer *sudija*. Koliko znamo, danas je u sudovima Srbije ustaljena imenica *sudija* za oba roda, dok se u medijskim razgovorima koriste i *sudijnica/sudinica* i *sutkinja*. Dobra je praksa da se konsultuju i predstavnice i predstavnici struke. Podjednako važne su i sudije u različitim sportovima, u čije redove postepeno prodiru i žene (npr. u tenisu, tekvondou). Sve to potvrđuje da ovo zanimanje (titula) ima relativno široku frekvenciju u jeziku danas.

Primeri:

- *Jelisaveta Vasilić, bivša sutkinja Višeg privrednog suda, o napadima vlasti na kolegu iz Apelacionog suda;*
- *Dovoljno je da ste mlada, ambiciozna žena – sutkinja, koja se odvažila da konkuriše za mesto predsednice Osnovnog suda u Vršcu...*

4. Odvikavati se od upotrebe ustaljenih izraza kojima se povređuju neke grupe građana i građanki.

Primeri ove vrste imamo u diskusijama poslanika i poslanica u parlamentu Republike Srbije, gde se neprimereni izrazi odnose na žene (*cura*, *ženica*, *mala*), ili pak na osobe istopolne seksualne orijentacije, posebno u raspravama o različitim pravima istopolnih porodica. Još uvek je otvoreno pitanje da li reći za nekoga da je

homoseksualac (nikako *peder*) u javnoj ili službenoj upotrebi, mada je prisutno u pisanim medijima, ili upotrebiti imenicu *gej*.

Iako nije očekivano da će diskriminacione prakse nestati tokom noći, realno je očekivati da će se jezička praksa razvijati kako se društvo dalje demokratizuje i menja. Kako se bude razvijala svest o verbalnom povređivanju određenih društvenih grupa, tako će rasti težnja da se sa takvim praksama prestane.

Na osnovu promene svesti u društvu o potrebi uvažavanja razlika stvaraju se nove jezičke navike izborom one forme koja afirmiše preporučljivu upotrebu. Na primer, danas je već sasvim izvesno da nije prihvatljivo javno nazivati drugu osobu *ciganšturo*, ili koristiti nazive *Cigani*, *ustaše*, *Šiptari*, mada se i dalje pojavljuju u praksi (na primer, u grafitima, tabloidima, pa čak i u skupštini).

Primeri:

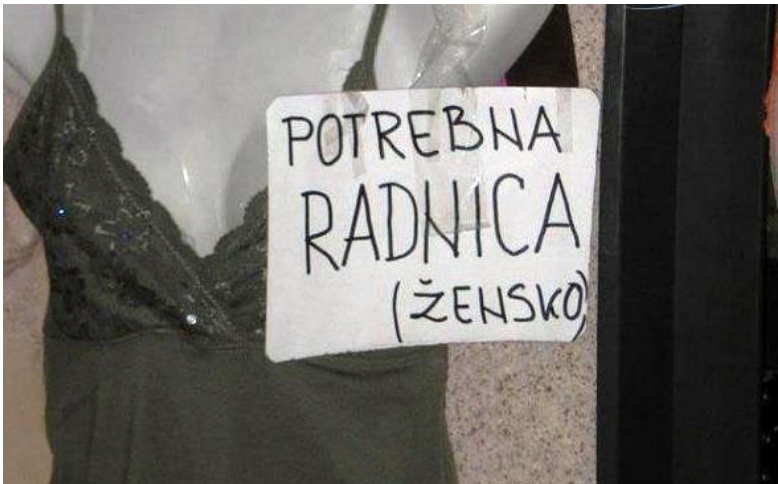
- *Šiptari prete Rusiji*
- *Evropa drhti, preplaviće je Šiptari*
- *Austrijski Prese nagazio ustaše zbog napada na Srbe*
- *Niške taksiste... napala je u utorak... najverovatnije ista grupa mladića romske nacionalnosti, opljačkala ih i pretukla.*

Iako je u poslednjem primeru upotrebljen korektan termin *romski*, on se neopravdano našao u toj rečenici, jer nacionalnost u ovom slučaju nije relevantna informacija. Jezik se na ovaj način koristi da se pojedine društvene grupe kriminalizuju ili omalovaže i tako zadrže u podređenom položaju, što je direktno suprotno težnjama ka daljoj demokratizaciji društva.

5. Koristiti paralelne forme ako se preporuka/obaveštenje odnosi i na muškarce i na žene.

Predlog se odnosi uglavnom na službenu upotrebu jezika u tekstovima javnih oglasa i konkursa, zatim u saopštenjima za javnost, kao i u različitim naredbama i obaveštenjima upućenim širokom broju korisnika govorne zajednice.

Istraživanje tekstova objavljenih konkursa za upražnjena radna mesta pokazala su da je forma muškog roda u ovim slučajevima dominantna, što nije u skladu sa proklamovanim jednakim pravima muškaraca i žena na zapošljavanje i na radno mesto. U istraživanju smo doznali da takva forma evocira pomisao da se na konkursu traži muška osoba za dati posao.

(Slika: Nezavisne.com)

Na sajtu Nacionalne službe za zapošljavanje navode se sledeća radna mesta: *tehnički sekretar, pedagog, pedagoški asistent, direktor, nastavnik, kuvar, prevodilac, saradnik u nastavi, docent za užu naučnu oblast...*

Nasuprot tome, za neka slabo plaćena zanimanja koja se tradicionalno smatraju ženskim dosledno se koriste nazivi u ženskom rodu: *higijeničarka, spremačica, čistačica, servirka, gerontodomačica...* Ovakva praksa može predstavljati i diskriminaciju prema muškarcima, budući da se na ova radna mesta pozivaju isključivo žene, dok nam s druge strane jezik u oglasima jasno pokazuje odnos moći u društvu, u kome su za važnije pozicije u hijerarhiji zanimanja rezervisane imenice u muškom rodu.

Primer:

→ *Potrebna radnica na održavanju vozila u autoparionici*

→ *Hotelu potrebna spremačica.*

Naša preporuka je da se u ovakvim tekstovima koriste paralelne forme:

→ *direktor/direktorka, docent/docentkinja, higijeničar/higijeničarka...*

Slični primeri su zabeleženi u raznih obaveštenjima o ponašanju u javnim objektima (vozu, autobusu):

- Kad dođe kondukter, morate mu pokazati kartu.
- Preporuka: Kad dođe kondukter/kondukterka, morate mu/joj pokazati kartu.
- Kad dođe kondukter **ili** kondukterka, morate mu/joj pokazati kartu.
- Vozači/**ice** se moraju pridržavati saobraćajnih pravila.

Postoji i mogućnost za imenovanje osoba kojom se izbegava obeležje rodnosti. Ona se najčešće primenjuje u zakonodavnoj praksi iz uverenja da imenice srednjeg roda (na primer *lice*) imaju neutralno značenje.

Primer:

- Imenica *lice*: *Lica koja ne ispunjavaju konkursne uslove neće biti odabrana.*
- Imenica *osoba*: *Nastavno osoblje škola neće primiti platu na vreme.*
- Imenica *dete*: *Dete bez roditeljskog staranja ostaje u domu.*
- Imenica **žrtva**: *Žrtve nasilja uputiti na miliciju.*

Preporuka je da se koristi imenica *osoba* kao neutralna forma u opisanim slučajevima. Na primer, umesto *telekomunikatorka*, što je radno mesto u banci, može se reći: *osoba zadužena za poslove telekomunikacije*.

Neutralno izražavanje je i kada se fokus rečenice usmeri na instituciju, a ne na osobu.

- Umesto: *Jelena Jovanović, ministarka za privredu*, može se reći: *Jeleni Jovanović je povereno vođenje ministarstva za privredu.*
- Umesto *Učitelji i učiteljice se staraju o nastavi*, može se reći: *Nastavno osoblje se stara o nastavi.*

Funkcije u javnim dokumentima mogu se iskazivati neutralno. Na primer:

- *Predsedavanje* umesto *predsedavajući*;
- *Pisanje zapisnika* umesto *zapisničar*;
- *Vođenje seminara* umesto *rukovodilac seminara*;
- *Funkcija zamenika premijera* umesto *zamenik premijera*.

Iz ovih primera jasno je da postoji velika mogućnost izbora formi, što je osnovna ideja rodno osetljivog jezika: odabrati iz opšteg inventara mogućnost koja odgovara našoj nameri da jezikom postignemo jednakost i ravnopravnost.

Princip vidljivosti žene u društvu nadređen je principima jezičke derivacije. U traganju za primenom ovog principa ima više različitih ponuda i za neke druge imenice. Na primer, uz imenicu *roditelj* upotrebljava se i *roditeljka*, čime se daje podatak da je u pitanju ženska osoba u ulozi (samohranog) roditelja (jer praksa pokazuje da je najčešće to samohrana majka).

6. Koristiti kreativno razne forme rodno osetljivog jezika prilikom oblikovanja teksta.

Kada se oblikuje duži (administrativni, stručni, zakonski) tekst koji se odnosi na muškarce i žene, važno je primeniti neku od jezičkih mogućnosti kojom će se jasno isticati oba pola. U zakonodavnoj praksi u ovom trenutku preporuka je da se na samom početku nekog zakonskog teksta navede informacija: *Svi pojmovi koji se u ovom zakonu koriste u muškom rodu obuhvataju iste pojmove u ženskom rodu.* Smatramo ovu preporuku prelaznom fazom u zakonodavnoj praksi i verujemo da će se za nekoliko godina ona promeniti u zahtev za doslednu rodnu osetljivost.

Važno je da čitaocima i čitateljicama bude jasno da su autori/ke teksta svesno izabrali jednu od više mogućih formi i time sebe deklarirali kao osobu koja se svesno određuje prema fenomenu rodno osetljivog jezika.

Koju jezičku formu odabrati zavisi od datog konteksta.

U širem društvenom i političkom kontekstu naročito je važno da mediji i institucije sistema prihvate ovakvo jezičko ponašanje i time pokažu pozitivan stav o rodno osetljivom jeziku. Činjenica je da danas ima mnogo žena u nekim profesijama (novinarstvo, zdravstvo, obrazovanje, farmacija, stomatologija, psihologija, lingvistika, informatika), pa se ovim zalaganjem zapravo samo pretače stvaranost u jezički izraz.

7. Izbegavati pisanje titule i zanimanja žena skraćenicama.

Postoje pravopisna pravila za pisanje skraćenic u tekstu, koja su dobrodošla naročito u medijskim tekstovima. Njihov broj nije mali. Kada se pogledaju podaci o skraćenicama, na primer u enciklopedijama, leksikonima i drugim tekstovima trajne vrednosti, uočavamo da se ovaj tip teksta sve više približava jako sažetoj formi, što se postiže korišćenjem obilja skraćenic.

U akademskoj zajednici najčešće su skraćenice za nastavna zvanja:

- *sam. st. sar u nas.* (*samostalni stručni saradnik u nastavi*)
- *doc.* (*docent*)
- *van. prof.* (*vanredni profesor*)
- *red. prof.* (*redovni profesor*)
- *prof. emer.* (*profesor emeritus*)
- *ali i za naučna zvanja:*
- *viš. nauč. sar.* (*viši naučni saradnik*).

Postavlja se pitanje da li oni koji su izvan akademske zajednice znaju značenja ovih skraćenica u smislu hijerarhije u akademskoj zajednici (koje zvanje je najviše), i kako glasi forma ženskog roda i, posebno, kako prepoznati da se radi o ženskoj osobi kad nema punog oblika imenice, nego samo skraćenog. Zato je ovde predlog (ne samo iz lingvističkih razloga) da za sada titule pišemo u punom obliku. Skraćenice jesu jedan od načina sažimanja teksta i razvoj jezika će ići u pravcu veće upotrebe raznih skraćenica, ali istovremeno je to i mehanizam za prikrivanje vidljivosti žena na tim visokim funkcijama.

U pisanim medijima važi pravilo ekonomije novinskog prostora. Da li je pravilo o ekonomiji prostora nadređeno pravilu o rodnoj vidljivosti žena i muškaraca? Za sada je predlog da se koriste oblici titula i zanimanja u punom obliku, uz istovremenu sugestiju da one nisu neophodne u tekstovima. Imamo primer tekuće prakse u norveškom, švedskom, ali i u engleskom jeziku, da se titule izbacuju, sem u situacijama kada je to neophodno (kao što je akademski diskurs).

Demokratizacija jezika će pratiti i demokratizaciju društva u tom smislu što će titule biti manje važne od samih osoba. Ali jezik može da predvodi proces demokratizacije društva tako što će se titule za žene navoditi u punom obliku u ženskom rodu. Ovo stoga što smo u jednom pilot istraživanju dobili podatak da čitaoci prelete pogledom titule i pažnju zadržavaju na imenu i prezimenu osobe, a ne na njenom statusu u društvu, do čega je nama stalo u zalaganju za vidljivost žene i muškaraca u društvenoj hijerarhiji.

Sem toga, ako su u pitanju strana imena za koja ne možemo lako da odredimo koji je pol u pitanju, pun naziv titule ili zanimanja za žensku osobu nam pomogne u razumevanju značenja.

Primeri:

- Umesto: *Prof. dr Mati Ejen predstavlja svoju zemlju na kongresu.*
preporuka je: *Profesorka doktorka Mati Ejen predstavlja svoju zemlju na kongresu.*
- Umesto: *Doc. dr Gru Ekstra predsedava skupštinom.*
preporuka je: *Docentkinja doktorka Gru Ekstra predsedava skupštinom.*

8. Kada saopštavate o (bračnom) paru, navedite punu identifikaciju za svaku osobu posebno.

Supružnici jesu bračni par, ali su istovremeno osobe za sebe, te se na njih može gledati sa stanovišta muža, ili sa stanovišta žene, ili ih oboje imati u jednakom fokusu kada se radi o njihovoj službenoj funkciji (na primer, u situaciji predstavljanja u nekom javnom prostoru, ili u tekstu ispod fotografije koja se objavljuje u medijima):

- *Došli su Bil Klinton i Hilari Klinton.*
- *Došli su Mara Đukić i Petar Jovanović* (kada supružnici nemaju isto prezime).

Predlog:

- **Ne identifikovati ženu u javnom prostoru prema pripadnosti mužu,** nego se pozivati na druge njene identitete:

Primeri:

- *Umrta Mirjana Marković, udovica bivšeg predsednika Srbije*
- *Milica, supruga Jaše Tomića*

U javnim glasilima seksističke su one fraze kojima se ističe samo jedna osoba iz para o kome se saopštava ili se naglašava pripadanje muškarcu:

- *Boris Tadić sa suprugom Tanjom dočekivao je zvanice.*
- *Stigao je i Milan Jovanović sa suprugom.*
- *Princ Aleksandar i princeza Katarina Karađorđević sa Radmilom Hrustanović i njenim suprugom Šefikom organizatori su dobrotvorne revije.*

U takvim slučajevima je bolje odabrati onaj jezički izraz kojim se navodi identitet svake osobe u paru, ukoliko su obe u poslovnoj, državničkoj ili diplomatskoj funkciji prisutne (*Došli su Pera Petrović i Dara Marković*), ili izbeći informaciju o drugoj osobi iz para ukoliko nije relevantna.

9. Primeniti pravila rodno osetljivog jezika prilikom prevođenja sa nekog stranog jezika na srpski jezik.

Svedočimo danas da se u titlovanju raznih tekstova u prevod na srpski jezik (ćiriličnim ili latiničnim pismom) unosi politički nekorektan govor, mada se u izvornom jeziku koristi korektan. Na primer, reč *gej* iz engleskog jezika neretko se prevodi sa *homoseksualac*. Preporuka je, naime, da se i u srpskom jeziku koristi reč *gej* jer je manje opterećena negativnom konotacijom (barem za sada).

U prevodu se pojavljuju i drugi oblici, kao što su *peder* ili *topla braća*, jer nigde nije normirano kako se u takvim slučajevima ponašati prilikom prevođenja. Drugi primer nedoslednog prevođenja jeste prevođenje sa nemačkog jezika, u kome je normirana upotreba titula i zanimanja u ženskom rodu, ali se u titlovanim prevodima na srpski jezik neretko upotrebi samo forma muškog roda za ženu. U prevodima sa engleskog ne prenose se dosledno paralelne forme *he or she*.

Predlog:

- **Budući da se mnogo tekstova prevodi sa raznih jezika na srpski, potrebno je posebno za prevodioce oformiti set pravila za rodno osetljiv jezik.**

10. Primeniti predložena pravila u tekstovima različitih žanrova.

Primetna je češća rodna osetljivost u tekstovima objavljenim u nekim dnevnim novinama, a manja u naučnom tekstu, zatim u zakonodavnoj praksi, ili u raznim formularima, upitnicima i drugim sličnim materijalima za javnu upotrebu u administraciji.

Predlog:

- **Prema istraživanjima sadržaja testova za prijemne ispite u osnovnoj i srednjoj školi ustanovili smo različite oblike rodno neosetljivog jezika. Budući da je i to jedan od vidova službene upotrebe srpskog jezika, sva ovde pomenuta pravila važe i za testove, ankete, upitnike:**

Preporuke:

- Primer 1: *Molimo građane i građanke da popune sledeće upitnike*
- Primer 2: *Molimo sve vaspitačice i vaspitače da se odazovu pozivu.*
- Predlog: *Na prvom mestu je forma dominantnije populacije kojoj se obraćamo.*

Isto važi i za nastavne sadržaje udžbenika, radnih svezaka ili lektire za osnovno i srednje obrazovanje. Primetno je da se kod nekih izdavača dosledno upotrebljava rodno osetljiv jezik:

- *Dragi učenici i učenice*
- *Podseti se šta si učio/la u prethodnoj lekciji.*

Pošto se upitnici ili ankete daju u pisanom obliku, važno je i kako su vizuelno postavljene forme za obraćanje. Simetrično napisane imenice (u istoj ravni za oba pola) signaliziraju istovrednost obe populacije:

→ Primer 1: *građani i građanke, studenti i studentkinje, učenici i učenice...*

Asimetrično, tačnije pisanje imenica jedne ispod druge, signalizira princip subordinacije jedne populacije:

→ Primer 2: *Pozivamo građane i građanke...*

Upotreba može varirati kada u inventaru postoji više mogućnosti. Na primer, na roditeljskom sastanku razredna starešina se može obratiti sa *majke i očevi* (odnosno *očevi i majke*), ali i *roditelji*. Treba imati u vidu i brojnost žena i muškaraca na skupu kojem se obraćamo. Predloženo pravilo se može primeniti i u mnogim drugim tipovima tekstova. Na primer, u najavama ili odjavnim špicama nekih televizijskih ili radijskih emisija mogu se koristiti *rediteljka, scenografkinja, koreografkinja, stilistkinja...* a nekad su prikladnije druge forme: *kasting vodila, tonski snimak obezbedila, tekst prevela...*

Primeri iz jednog teatra (Ateljea 212) pokazuju nedoslednu upotrebu naziva zanimanja.

Predstava “**Ovaj će biti drugačiji**” najavljena je na sledeći način:

Редитељка: ЂУРЂА ТЕШИЋ

Драматуршкиња: Јелена Мијовић

Костимографиња: Маја Мирковић

Сценограф: Сениша Илић

Композитор: Владимир Пејковић

Сценски покрет: Маја Калафатић

Организаторка: Јелена Твртковић

Асистенткиња организаторке: Милица Бошковић

Фотограф: Бошко Ђор

Али је у најави за представу “**Август у округу Осејдџ**” све у мушком роду:

Превод: Милица Михајловић

Редитељ: ЉИЉАНА ТОДОРОВИЋ

Сценограф: Магдалена Влајић

Костимограф: Снежана Пешић Рајић

Драматург: Ивана Димић

Избор музике: Љиљана Тодоровић

Лектор: Др Љиљана Мркић Поповић

Асистент режије: Данка Секуловић

Аутор видеа: Огњен Главонић

Организатор: Невена Вучковић

Inventar predloga za rodno osetljivo komuniciranje može se proširiti i na neke druge elemente razgovorne situacije. Na primer, oslovljavanje sa Vi ili sa Ti u službenoj i javnoj upotrebi.

Mada nigde ne piše eksplicitno, ustaljena je praksa da se u *javnom* diskursu koristi forma Vi među nepoznatim i poznatim osobama u razgovoru. Primetno je takođe da se muškarci na položajima moći u hijerarhiji vlasti obraćaju mlađim ženama sa Ti u javnom prostoru, čime signaliziraju njihovu podređenost, uzrasnu i društvenu. Svakako u takvim situacijama treba izbegavati izraze poput: *devojko, curo, mala* i sl.

Takođe je česta pojava da se prilikom predstavljanja učesnika/učesnica na konferencijama, okruglim stolovima, sastancima radnih grupa i sličnim prilikama, muškarcima navodi puna titula: *Obratiće nam se profesor doktor Petar Petrović...*, dok se žene sa jednakim ili višim zvanjem oslovljavaju samo imenom: *Snežana će nam dati detaljan prikaz stanja rodne ravnopravnosti u lokalnim samoupravama*. Naša preporuka je da se, naravno, bez obzira na to da li je osoba muškog ili ženskog pola, da li je privatno poznajemo ili ne, svi govornici i govornice predstavljaju na isti način, navođenjem punog imena i prezimena, kao i titule (ukoliko se tako odluči na skupu).

Elektronska komunikacija

Posebno primeniti pravila rodno osetljivog jezika u formiranju internet portala lokalnih samouprava. Korišćenjem rodno osetljivog jezika u okviru poziva, oglasa, saopštenja za javnost, prezentacija i strateških dokumenata, lokalne samouprave i druge institucije zapravo daju primer građanima i građankama i pokazuju svoju posvećenost principima rodne ravnopravnosti.

Obezbeđivanje ravnopravnog učešća žena i muškaraca u političkom i društvenom životu ostvaruje se i kroz ravnopravnu zastupljenost žena i muškaraca na svim izabranim i postavljenim funkcijama, kao i u svim telima i organima lokalne samouprave. Jedna od mera kojom ćemo aktivno raditi na otklanjanju nejednakosti je upotreba rodno osetljivog jezika u dokumentima koje donose lokalne samouprave, kao što je statuti jedinice lokalne samouprave, razni pravilnici, odluke, saopštenja i slično.

Na primer, u Pravilniku o sistematizaciji radnih mesta na sajtu jedne lokalne samouprave nalazimo sledeće:

→ *U okviru Kabineta Gradonačelnika raspoređuju se pomoćnici Gradonačelnika.*

Pomoćnike postavlja Gradonačelnik na određeno vreme, najduže do prestanka mandata Gradonačelnika. U Gradskoj upravi može biti najviše pet pomoćnika Gradonačelnika.

Izvršilačka radna mesta razvrstavaju se po zvanjima, i to: samostalni savetnik, savetnik, mlađi savetnik, saradnik, mlađi saradnik, viši referent, referent i mlađi referent.

Načelnika gradske uprave postavlja i razrešava Gradsko veće, na osnovu javnog konkursa, na period od pet godina. Javni konkurs sprovodi se i radi popunjavanja radnih mesta nameštenika. Nameštenik zasniva radni odnos ugovorom o radu.

Iako su među zaposlenima u upravi (uključujući i lokalnu samoupravu) pretežno žene, njihova ravnopravnost se ne ogleda u njihovoj brojnosti. Na vodećim mestima, na pozicijama gradonačelnika, načelnika, predsednika opštine, uglavnom se nalaze muškarci. Već i sama sistematizacija ovih radnih mesta, koja je predstavljena u potpunosti u muškom rodu, ukazuje na to da se prijavljivanje žena ne podstiče i zapravo i ne očekuje na ovim funkcijama. U ovakvim slučajevima bi upotreba rodno osetljivog jezika mogla da utiče na svest građana i građanki koji žele da se aktivno uključe u procese odlučivanja u okviru svojih lokalnih samouprava.

Zakoni moraju biti rodno osetljivi, pa onda rodno osetljiv jezik primeniti u državnoj upravi prilikom donošenja akata koji uređuje rad državne uprave.

Na primer:

- umesto: „Ministarstvom rukovodi ministar“,
navesti: „Ministarstvom rukovodi ministar ili ministarka“;
- umesto: „Ministarstvo može da ima jednog ili više državnih sekretara“,
navesti: „Ministarstvo može da ima jednog ili više državnih sekretara/sekretarki“;
- umesto: „Državni sekretar pomaže ministru“,
navesti: „Državni sekretar ili državna sekretarka pomaže ministru/ministarki“.

U svim pisanim dokumentima obratiti pažnju na naslove, nadnaslove, podnaslove, tekst ispod fotografije, tekst u antrfileu i sl.

Naravno, i akti i pravilnici koji se donose na nivou lokalnih samouprava moraju biti rodno osetljivi. Na taj način se zaposlenima omogućuje da navode svoje titule, kao i da svu korespondenciju ostvaruju koristeći rodno osetljiv jezik.

11. Ne oslovljavati žensku osobu na osnovu njenog bračnog stanja jer je bračno stanje privatna stvar svake osobe.

Oslanjajući se na preporuku Evropskog saveta (2003) o ostvarivanju rodne ravnopravnosti u zemljama Evropske unije, zaštitnik građana je još 2010. utvrdio da je neophodno „pojam *gospođica* potpuno eliminisati iz usmene, pismene i telefonske komunikacije, službenih dopisa, u svim javnim i nejavnim situacijama profesionalne komunikacije“ jer „žene ne treba da se tituliraju na način identifikovanja njihovog bračnog statusa ili odnosa sa muškarcima“.

Moguće dileme u primeni predloženih pravila

1. Šta odabrati ako su dva nastavka (sufiksa) za istu titulu ili zanimanje?

Savet: Odaberi onu formu koja odgovara tvojoj intuiciji za jezik.

2. Šta ako želim da upotrebim više od jedne titule ili zanimanja uz jednu žensku osobu?

Savet: Stavi ih sve u ženski rod.

Primer:

→ *Norveška glumica i producentkinja Liv Ulman...*

→ *Pilipenko, balerina i koreografkinja Baleta u Beogradu...*

3. Šta ako ne možemo napraviti ženski oblik od muškog za neko zanimanje ili titulu?

Savet: Odaberi oblik koji može.

Primer:

→ umesto *pisac* možemo reći *spisateljica, književnica*.

4. Šta ako oblik u ženskom rodu ima već «rezervisano» značenje?

Savet: Koristi forme u ženskom rodu jer će se iz konteksta videti značenje.

Primer:

→ *Trenerice danas drže umetničku radionicu.*

→ *Poslanica se javila za reč.*

→ *Govornice na protestu su bile odlične.*

5. Šta u slučajevima ustaljenim u jeziku da se nastavkom (sufiksom) određuje pripadnost ženske osobe (ocu, mužu)?

Savet: U službenoj upotrebi izbegavati takve oblike (*Savićka* i *Savićeva*).

Primeri:

- *Brnabić je otvorila Sajam u Novom Sadu.*
- *Da li je odluka dobra, potvrdiće predsednica Brnabić.*

6. Šta ako zanimanje ili titula u ženskom obliku ima negativno značenje?

Savet: Koristiti forme ženskog roda u svim kontekstima da bi se vremenom izgubilo negativno značenje.

Primer:

- *Žene su stekle pravo na glasanje zahvaljujući feministkinjama.*

7. Šta ako je titula ili zanimanje višesložna sintagma, tj. sastoji se od više reči?

Savet: U takvim slučajevima staviti delove sintagme u ženski rod.

Primeri:

- *Vodnica I klase;*
- *Marica Jovanović, viša vatrogasna oficirka I klase.*

8. Šta ako neka profesija ima isti oblik i u muškom i u ženskom rodu (npr. sudija, model)?

Savet: Sledi sopstvenu intuiciju za jezičku upotrebu.

Nova zanimanja i titule

Kada je reč o novim zanimanjima i titulama, imamo na umu društvene procese povezane sa jezičkom upotrebom. Treba precizirati sadržaj novog u odnosu na prethodni period. Na primer, kada govorimo o periodu socijalističkog uređenja, postojale su određene titule i zanimanja kojih danas nema; zatim su bila oslovljavanja (sa drug/drugarica) koja danas izostaju u javnoj komunikaciji. Kada procenjujemo šta se događa u 21. veku, možemo uočiti dva osnovna procesa:

1. novi nazivi za nova zanimanja i titule (*di-džej, influenserka, hostesa, blo-gerka, jutjuberka*);
2. postojeća zanimanja i titule za profesije u koje ulaze žene.

U domaćim pisanim medijima zanimanje *di-džej* odnosi se podjednako na muškarce i na žene (preporuka je da se piše bez crtice – *didžej* – kao jedna celina, budući da je nemotivisana u srpskom). Iako je još uvek malo žena u toj profesiji, poželjno je koristiti ženske nazive – *didžejka ili didžejica*. Nova zanimanja su dobar povod za diskusiju kada treba upotrebiti formu ženskog roda. Neki smatraju da brojnost ženskih osoba u nekom zanimanju treba da bude kriterijum za upotrebu ženskih naziva za tu profesiju (na primer, ako imamo više *guvernerki* ili *rektorki*). Moguće je pitanje: koliko takvih treba da bude (na primer da li je 10 guvernerki dovoljno) da bi naziv u ženskom rodu postao normiran? Ili je dovoljno da jedna ženska osoba zauzme određenu funkciju i tako osvoji prostor jezičke upotrebe (na primer premijerka Brnabić).

Podsetimo:
Brojnost prisustva
ena u nekom
zanimanju ne treba
da bude uslov za
upotrebu forme
enskog roda.

Savet: U literaturi za decu pominje se *klovn* kao igračka, ali se i predlažu uloge deci da igraju određene lutke. Tako je izgleda klovn rezervisan za dečake, ali ih podjednako igraju i devojčice (u tom kostimu) pa bi moguća preporuka za ženski oblik bila *klovnica* (jer deca tako govore međusobno). Nećete pogrešiti ako ostavite *klovn* niti ako stavite *klovnica*, odlučite sami, samo nađite dobro obrazloženje za svoju odluku.

Svakako je većoj upotrebi oblika ženskog roda za pojedine titule doprinelo i to što su neke žene osvojile takve društvene pozicije i ostale na njima dovoljno dugo da se i jezički izrazi ustale. Na primer Kondoliza Rajs i Hilari Klinton kao *državne sekretarke* u Beloj kući, ili Karla del Ponte kao *tužiteljka* Haškog tribunala, pa Angela Merkel na poziciji *kancelarke* u Nemačkoj, konačno i Ana Brnabić na mestu *predsednice vlade (premijerke)*. Mediji su o njima pisali i pišu svakodnevno. Ovde je učestalost titula samo nekoliko žena mnogo pomogla, pa se i u našem sistemu funkcija *sekretarka* sada jednostavno upotrebljava (kao i *koordinatorka, kancelarka*). Nadalje, do sada je samo jedna žena otišla u svemir kao *kosmonautkinja*, ali je događaj tako značajan i za svet i za ženski rod da je oblik *kosmonautkinja* danas široko prisutan.

4. Preporuke za primenu u neposrednoj praksi

Možemo zaključiti da je prirodan jezik samo delimično gramatički (dobro) opisan. Otuda gramatička pravila koja učimo važe za deo srpskog jezika koji je opisan u deskriptivnim gramatikama, ali to ne znači da u drugačijim teorijskim pristupima ne mogu važiti druga pravila.

4.1. Ko može primenjivati dogovorene jezičke forme u neposrednoj praksi?

1. same delatne zajednice;
2. istraživači i istraživačice;
3. međunarodne organizacije (na primer, EU, UNESCO, OEBS), ali i nacionalne institucije (kao što su ministarstva koja vode zvaničnu jezičku politiku).

Same delatne zajednice imaju obavezu da oslušuju jezičke intuicije zaposlenih u datom sektoru, što je presudno za upotrebu rodno osetljivog jezika.

U lokalnim delatnim zajednicama svako od zaposlenih može u svom okruženju ispitati intuiciju svoje grupe za rodno osetljiv jezik i ponuditi neka rešenja za primenu. Na primer, interesuje nas intuicija za jezik zaposlenih u opštini. Ponudimo zaposlenima u toj organizaciji listu naziva titula i zanimanja u muškom rodu sa molbom da upišu forme ženskog roda za ista zanimanja i titule. Ukoliko imaju više formi za isti naziv, mogu nekim znakom obeležiti onu formu koju preferiraju (npr.: **direktorka, direktorica*). Dajemo primer jednog takvog upitnika.

ANKETA

Nazivi titula i zanimanja u ministarstvu u Srbiji

Molim po sopstvenoj intuiciji za jezik upisati forme ženskog roda za zanimanja i titule date u muškom rodu. Ukoliko imate više formi za isto titulu, možete ih sve upisati i znakom * obeležiti koju formu preferirate (na primer: *direktorka, direktorica). Hvala!

Zaokružiti pol: **M** **Ž**

<i>Forma muškog roda</i>	<i>Forma ženskog roda</i>
Ministar	
Državni sekretar	
Pomoćnik ministra	
Sekretar Ministarstva	
Šef kabineta	
Direktor (Inspektorata i Uprave)	
Načelnik odeljenja	
Šef odseka	
Rukovodilac grupe	
Samostalni izvršilac	

Državni službenik	
Nameštenik	
Viši savetnik	
Samostalni savetnik	
Savetnik	
Saradnik	
Mlađi saradnik	
Referent	
Prevodilac	
Inspektor rada	

Mogu dve grupe ispitanih osoba biti po nečemu različite, a istog pola, kao što je u našem istraživanju titula u vojsci Srbije (jednu grupu su činile ženske osobe kojima je lingvistika uža specijalnost, a u drugoj grupi su bile ženske osobe drugih profesija) (Tabela 2).

Nakon što prikupimo odgovore anketiranih, obeležimo ih brojevima u skupini (ovde od 1 do 6) za svaku grupu i znacima + ili – stavljamo na zajedničku tabelu sve odgovore. Iz podataka vidimo koji oblici su već ušli u upotrebu (obeleženi znakom +) odnosno koji će tek dosegnuti taj status (prisustvo oba znaka).

Čin u muškom rodu	Čin u ženskom rodu	Odgovori lingvistkinja						Odgovori drugih ženskih osoba					
Vojnički činovi		1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
razvodnik	razvodnica	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
desetar	desetarka	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
mlađi vodnik	a. mlađa vodnica	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+		+
	b. mlađa vodnikinja	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
Podoficirski činovi													
vodnik	a. vodnica	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+
	b. vodnikinja	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
vodnik 1. klase	a. vodnica 1. klase	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+
	b. vodnikinja 1. klase	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
stariji vodnik	a. starija vodnica	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+
	b. starija vodnikinja	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
stariji vodnik 1. klase	a. starija vodnica 1. klase	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+
	b. starija vodnikinja 1. klase	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
zastavnik	zastavnica	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
zastavnik 1. klase	zastavnica 1. klase	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Oficirski činovi													
potporučnik	potporučnica	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
poručnik	poručnica	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
kapetan	kapetnica	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
major	a. majorica	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
	b. majorka	+	-	-	-	+	+	+	-	-	-	+	+
potpukovnik	potpukovnica	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
pukovnik	pukovnica	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
brigadni general	a. brigadna generalica	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
	b. brigadna generalica	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	+
general-major	a. general-majorica	+	-	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
	b. general-majorka	-	-	-	+	+	+	-	+	+	-	-	-
general-potpukovnik	general-potpukovnica	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
general	a. generalica	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+
	b. generalica	-	-	-	+	-	+	-	-	+	-	-	+

Nakon prikupljenih podataka možete u manjim fokus grupama diskutovati o ponuđenim odgovorima i na taj način razvijati kulturu razgovora o jeziku, kao i slušanja argumenata one strane kojoj ne pripadate. Na taj način se razvija sposobnost za uvažavanje argumentacije drugih kada su u pitanju izbori jezičkih formi.

Šta osigurava ovu vrstu razmišljanja o jeziku? Činjenica je da se pojavljuju brojna nova zanimanja (*influserka*) i da žene ulaze u sferu muškaraca (*blogerka, bokserka*), pa u planiranju rodno osetljivog jezika treba obezbediti uslove da se predstavnici/e govorne zajednice mogu s jedne strane obrazovati za ovu problematiku u stalnoj interakciji sa stručnjacima, a onda razmenjivati sopstvene stavove sa drugima unutar svoje zajednice.

Podsetimo: Dinamika promene je značajno prisutna u domenu upotrebe titula i zanimanja. Neka zanimanja nestaju (*pralja*), za neka se naziv menja (*policaјka, milicajka, žandarka; švalja, krojačica*). Nekada je *ministarka* označavala suprugu ministra, a danas žensku osobu koja predvodi ministarstvo. Neka zanimanja su do sada bila više vezana za ženske osobe (*babica*) odnosno za muške (*hirurg*), dok ih danas obavljaju osobe oba pola. Jezikom tu promenu možemo da izrazimo.

U svakoj od ovih skupina postoji značajan broj izuzetaka, što znači da gramatička pravila ne pokrivaju sve moguće primere. Na primer, mnogo je pisano o tome kako od zanimanja *pisac* nije moguće izvesti formu ženskog roda, ali u istoj toj kategoriji se od *starac* može izvesti *starica*. Otuda predlog da se uz *pisac* koristi ženska forma *spisateljica* (što su dosad prihvatile mnoge autorke i autori zainteresovani za ovu oblast), ili sasvim druga imenica *književnik* i *književnica*.

Nije, međutim, poenta da po svaku cenu pravimo i koristimo forme ženskog roda, nego da pokažemo kako su gramatička pravila nedovoljno opšta. Kako su jezičke mogućnosti daleko šire, akcenat stavljamo na individualnoj kreativnosti za jezik svake osobe da za svoje jezičko ponašanje izabere adekvatnu formu. Ovde se zalažemo za korišćenje urođene sposobnosti za jezičku kreativnost.

Takvom upotrebom jezika pokazujemo da su postojeća gramatička pravila deo konstrukcije jezikoslovaca, a ne samog jezika. Neki drugi gramatički opis bi problematiku zanimanja i titula žena prikazao na drugačiji način (što lingvistkinje inače rade u drugim jezicima). Podsećamo da sadašnja pravopisna norma ovu problematiku ne reguliše. Postoje samo predlozi pojedinih autorki i autora, ali oni ostaju na nivou individualnog odnosa prema tom pitanju.

Svaki izvorni govornik/ca jezika može doprineti procesima normiranja jezika na isti način na koji to čine jezički autoriteti. Tačnije, svako ima pravo da osvaja jezičku upotrebu jer tada status žene u jeziku predstavlja odraz njenog statusa u društvenoj stvarnosti: premijerka, guvernerka, direktorka, ministarka, poslanice, kancelarke, rektorke (da navedemo samo funkcije žena koje su u vrhu moći i vlasti) danas su naša stvarnost. **Ta stvarnost treba da se odrazi i jezičkom formom, za koju naš jezik ima potencijala.**

Na osnovu podataka iz sistematizacija radnih mesta sakupljenih 2011. u nekoliko javnih preduzeća (JAT, Srbijašume, Srbijavode, rudnik Resavica, Srbijagas, Putevi Srbije, Opština Stara Pazova, JP PTT saobraćaja Srbija) formirale smo upitnik sa spiskom zanimanja i titula. Osim nekoliko naziva koji su u datim dokumentima registrovani u ženskom rodu (*kafe kuvarica, kuvarica, medicinska sestra, sekretarica i spremačica*), a koji nisu uneti u upitnik, sva ostala zanimanja data su u muškom rodu.

Anonimni upitnik od ukupno 111 imenica za titule i zanimanja popunjavalo je 39 studentkinja lingvistike. Za ukupno 111 ponuđenih imenica na osnovu sistematizacije dobile smo 412 različitih odgovora – gotovo četiri puta više, zapravo 3,71 puta više nego što je na spisku za sistematizaciju u muškom rodu ponuđeno. U proseku su četiri razne ponude u ženskom rodu za jednu u muškom. Podatak govori o stepenu različitih mogućnosti izbora za formu ženskog roda, tačnije o procesu kreativnog pronalaženja formi na osnovu sopstvene intuicije, a u skladu sa zadatom test-situacijom. Podaci svedoče o procesu normiranja koji je u toku, pa možemo pokazati koje su imenice za zanimanja i titule danas: 1. veoma fre-

kventne – ukupno 39; 2. frekventne – ukupno 16; 3. uglavnom frekventne – ukupno 32; 4. nisu frekventne – ukupno 225; 5. bez odgovora – ukupno 84.

veoma frekventne: *administratorka, analitičarka, bibliotekarka, blagajnica, daktilografkinja, dizajnerka, dostavljačica, električarka, energetičarka, evidentičarka, garderoberka, informatičarka, inspektorka, instruktorka, kontrolorka, koordinatorka, kopačica, laborantkinja, lekarka, magacionerka, matičarka, mehaničarka, menadžerka, načelnica, novinarka, odbornica, operaterka, pravnik, predsednica opštine, pripravnica, programerka, radnica, sakupljačica, saradnica, savetnica, šefica, tehničarka, upravnik, urednik*

frekventne: *inženjerka, komercijalistkinja, kovačica, likvidatorka, meračica, pomoćnik direktora, pomoćnik predsednika, predradnik, preduzetnik, referentkinja, revizorka, serviserka, statističarka, telefonistkinja, volonterka, zamenik predsednika opštine*

uglavnom frekventne: *arhivarka, bilansistkinja, bravarka, bušačica, direktorka, direktorica, dispečerka, floterka, inkasantkinja, inženjerka poljoprivrede, kapetanica, kontistkinja, kopilotkinja, korisnik, kotlarka, kurirka, lamparka, medicinska i sanitarna tehničarka, metaloglodačica, metalostrugarka, pererka, poslovna sekretarica, poštarica, projektantkinja, šefica kabineta, snimateljica, stolarka, umnoživačica materijala.*

Spisak **malo frekventnih** formi je veoma dug i sadrži 225 različitih naziva u ženskom rodu.

Predlog za tekuću praksu: Intuicija studentkinja dokazuje da bi bila dobra praksa da sistematizacija radnih mesta u javnim preduzećima ubuduće bude u oba roda.

PREDLOZI ZA PRIMENU RODNO OSETLJIVOG JEZIKA

Pozdravljanje u razgovoru

Na javnim skupovima (u parlamentu, zatim u institucijama od posebnog značaja, kakve su SANU, univerziteti i sl.) govornici često započnu obraćanje auditorijumu sa *Dame i gospodo* (u socijalističko vreme je bilo uobičajeno *Drugovi i drugarice*). To su izrazi za oslovljavanje (pozdravljanje) koji nužno ne podrazumevaju osnovno značenje, nego su etikete za obraćanje (kao što su *dobar dan* ili čao).

Osnovni je cilj da odabirom jezičke forme za oslovljavanje i pozdravljanje pokažemo našu opredeljenost za jednakost polova i ravnopravnost u društvu. U tom odabiru postoje danas nedoslednosti. Na primer, iako se reč *dama* često koristi prilikom obraćanja u javnom prostoru, ona nije primerena, ako znamo značenje ove reči. Kada koristimo neku reč, moramo znati šta ona znači. Značenje *dama*: „otmena žena, obično iz višeg staleža, koja drži do sebe; 2. osoba uopšte“ (Klajn i Šipka, Veliki rečnik stranih reči, 2006, 314).

Savet je da se izostavi *dama* u situaciji oslovljavanja, pozdravljanja ili predstavljanja i odaberu reči koje odgovaraju prirodi skupa: ako je u parlamentu, onda su to *poslanice i poslanici*; ako je u obrazovnim ustanovama, onda su to *profesori i profesorke, nastavnici i nastavnice, studentkinje i studenti, učenici i učenice...*

Neverbalno ponašanje osoba u službenoj i javnoj upotrebi

Ovde izostavljamo detaljnije opisivanje rodno osetljivog neverbalnog ponašanja prilikom pozdravljanja. Tu imamo u vidu pre svega rukovanje (velikodostojnika sa ženom na poziciji moći u lokalnoj samoupravi), zatim grljenje ili ljubljenje, ali i kori-

šćenje nekih gestova za koje je drugim aktima ustanovljeno da nije primereno (na primer, dizanje tri prsta u ime pobede).

Nije sasvim ustanovljeno ponašanje prilikom rukovanja sa crkvenim (verskim) velikodostojnicima: rabin i žena se nikada ne rukuju, niti ona pruža ruku, mada je bon-ton pravilo kod nas da žena prva pruža ruku muškarcu.

U pogledu rodno osetljive komunikacije ovaj primer može biti diskutabilan. Naime, u kojoj meri se u službenoj sferi tolerišu ponašanja rezervisana za verske zajednice i hramove. Tu ostaje pitanje šta u situaciji kada je rabin istovremeno i predsednik države ili nekog državnog organa u poseti našoj lokalnoj zajednici u kojoj je na čelu opštine žena. Drugi primer je susret sa pravoslavnim velikodostojnicima. Pravilo je da vernici i vernice kleknu pred patrijarhom i poljube pruženu im ruku u hramu, ili na neki drugi neverbalni način pokažu uvažavanje.

Kako je to u susretu predsednice parlamenta u javnoj sferi ili neke ministarke koja (ni)je vernica? Poučan je primer nemačke kancelarke Angele Merkel, koja nije htela da izuje cipele u džamiji u Carigradu (što je očekivano od muslimanskih vernika i svih drugih u tom prostoru), niti da pokrije glavu maramom prilikom ulaska u sveti hram. Takvim ponašanjem ove značajne političarke žele da pokažu da je suština ravnopravnosti žena i muškaraca važnija od stereotipa ili ustaljenih neverbalnih gestova i ponašanja.

Naravno da visoko pozicionirane političarke pravoslavne veroispovesti mogu da ljube ruku crkvenim velikodostojnicima i da kleknu pred njima, ili da ulaze u hram pokrivene glave i tako ispune svoju verničku praksu vezanu za (pravoslavne) hramove, ali ne i u službenoj funkciji, jer su crkva i država dve odvojene institucije. S obzirom na to da je sve više žena na poziciji gradonačelnice ili predsednice opštine, koje prema protokolu primaju domaće i strane goste, **potrebno je napraviti detaljan rodno osetljiv bon-ton za žene na pozicijama moći u lokalnoj samoupravi ali i u ostalim institucijama na svim nivoima vlasti.**

Savet: Kodeks rodno osetljivog ponašanja u svakoj lokalnoj samoupravi ali i drugim državnim institucijama trebalo bi da propiše inventar mogućih susreta sa raznim osobama i shodno tome opiše način ponašanja (na primer oslovljavanja, pozdravljanja, rukovanja sa osobama koje su sa nekim oblikom invaliditeta...).

Prezimana (udatih) žena

Žene u Srbiji i Vojvodini ulaze u javni život krajem 19. veka i u svojim nastupima se različito predstavljaju. Na primer, političarka i novinarka Milica Tomić, ćerka Svetozara Miletića, nakon udaje za političara Jašu Tomića potpisuje svoje tekstove kao Milica Jaše Tomića, čime se jasno pokazuje u javnom prostoru njena pripadnost mužu (tačnije bračnog stanja).

Ova praksa u prvim decenijama 20. veka, a naročito između dva svetska rata, postaje neprimerena, i polako se zamenjuje tako što se žena na javnoj funkciji predstavlja svojim ličnim imenom i prezimenom muža sa nastavkom za pripadanje mužu (Milica Tomićeva).

Početak 21. veka, a i ranije, predlaže se, u skladu sa Deklaracijom o ljudskim pravima (1948), da se žena ne obeležava kao pripadajuća nekom muškarcu (ocu, mužu, bratu), što je jezički vidljivo kada se izostavi nastavak prezimenu žene – *Brnabić je potpisala sporazum sa Folksvagenom*. Tim pre što sve više ovladava praksa da udate žene svom devojačkom prezimenu dodaju prezime muža pa imamo udvojena prezimena – prof. dr *Slavica Đukić Dejanović u Parlamentu Vlade Srbije* (nije dobro: Slavica Đukićeva Dejanovićka). Danas su sve brojniji primeri dvojnih prezimena udatih žena na javnoj sceni (na primer, Kolinda Grabar Kitarović neće biti Kolinda Grabarka Kitarovićeva), jer udvojeno prezime sada signalizira njeno bračno stanje ('udatosti').

Kompleksnost ovog pitanja se umnožava i povodom usvojenih novih zakona o bračnim zajednicama u svetu (i kod nas) za gej i lezbejske parove, kao i za osobe transseksualnog opredeljenja. Nadalje, zakon je priznao jednake bračne i par-

tnerske zajednice, što onda kategoriju 'udatosti' dodatno komplikuje (na primer, da li je prof. dr Zorana Petrović Petrovićeva ili Petrovička, ako živi u partnerskoj zajednici).

Budući da nema dogovora među onima koji o jeziku teoretišu (jedna grupa filologa se pozivala na prošlost - da forma prezimena treba da odrazi pripadnost žene ocu ili mužu, a pod tvrdnjom da "muško" prezime žene ne može samostalno da stoji iz sintaksičkih razloga), uzimamo u obzir sadašnje stanje bračnih parova i predlažemo, ne deleći prezimena na "muška" i "ženska", da se nastavci izostave u službenoj i javnoj upotrebi, jer je bračno stanje privatna stvar svake osobe.

Izbegavati identifikaciju žena prema bračnom odnosu

Lošu praksu u javnoj i službenoj upotrebi predstavlja obeležavanje veze između muža i žene: udatost, rastava, partnerska veza, odnosno bivša supruga, druga/treća supruga, nevenčana supruga. Na primer, u pozorišnom programu za predstavu *Slikarke* objašnjava se ko je autorka teksta: „Bila je u ljubavnoj vezi, a potom i u braku sa znamenitim njujorškim fotografom i galeristom Alfredom Štajgricom“. Umesto ovakvog predstavljanja autorke, treba dati opis njenih profesionalnih dostignuća.

Izbegavati identifikaciju žena prema starosti

Navođenje starosti žena (i muškaraca), naročito ukoliko su na pozicijama moći, nije dobra praksa u javnom diskursu. Godine žena i muškaraca pripadaju privatnosti i nije ih prikladno objavljivati u službenoj i javnoj komunikaciji (naročito ličnosti od javnog značaja), sem ako same ličnosti to ne dozvole ili je to njihov upravni govor u nekom tekstu.

Oslovljavanje neudate žene

Opšte je pravilo da se žene, naročito kada je poznato da su neudate, ne oslovljavaju formom *gospođica* (kao što nikada nije ni bila u upotrebi forma **gospodičić* za neoženjenog muškarca). U administrativnim spisima, na primer, kao što su zapisnici sa sastanaka, koji su po sebi javni dokument, nedopustivo je predstavljati žensku osobu na taj način (*Nakon diskusije gospođice Rade Jovanović zaključeno je...*). Kako je onda identifikovati u toj diskusiji? Prema ličnom imenu i prezimenu ili funkciji koju je na tom događaju imala. Svaka osoba ima više od jedne komponente identiteta. Osim bračnog statusa, to može biti profesija ili neka druga društvena uloga.

Primetno je u medijima danas da se *gospođica* koristi i kada postoji namera da se neka osoba posebno degradira (na primer, uz lično ime i funkciju: *Rektorka gospođica Olga Hadžić je otvorila skup*).

Ostale komponente identiteta

Obeležavanje žene prema drugim komponentama identiteta (nacionalnom, verskom, seksualnom) takođe je deo rodno osetljive upotrebe jezika, jer se tu najčešće vidi osetljivost na društvene odnose. Na primer, neprimereno je isticati neku osobu kao Roma ili Romkinju kada to nije potrebno. Kada mediji izveštavaju o nečemu neprihvatljivom, na primer o krađi, naglašavanje nacionalnosti njenih aktera ili akterki ima za cilj da tu etničku skupinu prikaže u lošem svetlu. U izveštavanju o dečjim brakovima, koji su češći u romskoj zajednici, nedopustivo je potcrtavati da je reč o Romkinji kako bi se sugerisalo da je rano stupanje u bračni odnos svojstven "tradiciji" te populacije i time pokušalo umanjiti težinu krivičnog dela.

Lošu praksu predstavlja i obeležavanje žena frazama *nežniji pol*, *lepši pol* i slično.

Pripadnice lepšeg pola zaposlene na „tipično muškim poslovima“ nevidljive su (konstatuje novinar pišući povodom 8. marta). Paradoksalno je da u povodu jedne društvene novine novinar koristi jezičku formu koja nije primerena toj profesiji.

Kako sam novinar kaže, to su žene “koje su obukle uniformu i rame uz rame stale sa svojim kolegama policajcima, vojnicima i vatrogascima”.

Šta nam “loše zvuči”?

Više puta je komentarisano u javnosti i u stručnoj literaturi da procene “ne zvuči lepo”, “zvuči rogoobatno”, “podsmešljivo”, te da je reč o “nasilju nad jezikom” i sl. pripadaju stereotipnom razmišljanju o jeziku. Naročito se ove procene vezuju za nazive visoko vrednovanih zanimanja i titula, pa je tako sasvim prihvatljivo da žena bude npr. čistačica, ali ne i *istraživačica*, iako se ove imenice izvode po istom tvorbenom principu. Takvu percepciju ženskih naziva tumačimo kao nespremnost patrijarhalne svesti da prihvati ulogu žene u ozbiljnijim područjima javnog života. Ženski rod imenice za zanimanje koje zahteva veći intelektualni napor ili veću fizičku i mentalnu snagu deluje smešno jer takav naziv upućuje na nešto što doživljavamo kao subordinirano, manje vredno pa prema tome i nedovoljno kompetentno za takvu vrstu posla, iako stvarnost demantuje takve predstave.

Doslednom upotrebom ženskih naziva zanimanja moguće je eliminisati takav odnos prema ženi u javnoj sferi. Naši podaci pokazuju da jezik ide u tom pravcu i da takav razvoj ne podupiru samo zahtevi lingvistkinja za ravnopravnu jezičku prezentaciju žena, kao ni sve veći broj žena u različitim profesijama, nego i zahtevi gramatike srpskog jezika, koji je po svojoj prirodi izrazito rodno osetljiv. Stoga zaključujemo da “nasilje nad jezikom” pre ide iz suprotnog pravca i da se ono ogleda u suzbijanju upotrebe imenica za zanimanja i titule u ženskom rodu.

Vidimo da je na delu dosta predrasuda u vezi sa onim šta (ne) postoji kao forma za titule i zanimanja žena, odnosno šta je dozvoljeno, šta je preporučeno, a šta izostaviti iz upotrebe. Koliko su svrsishodni predlozi koji su ovde dati, možemo proceniti nakon nekoliko godina. Za sada nastojimo da promenimo postojeću praksu, pre svega u medijskom životu Srbije, u kojoj je jezička nevidljivost žena opšteprihvaćena norma.

DISKUSIJA

U ovom Vodiču polazimo od definicije jezika kao sredstva da izrazimo stvarnost, ali i da je oblikujemo. U tom pogledu verujemo da način pisanja ili govorenja utiče na promene u našoj okolini. Odabrale smo okvir teorije delatnosti prema kojoj govorom i jezikom delujemo na druge sa uverenjem da je moguće promeniti mišljenje, stav ili odnos prema nečemu.

U takvom postupku se držimo nekoliko osnovnih pravila: svojom jezičkom delatnošću ne smeš povrediti drugog; govori kratko, jasno i izbegavaj dvosmislenost; ne reci nešto što ne želiš da tebi bude rečeno.

U Vodiču dajemo osnovna pravila za neposrednu praksu, zasnovana na *Deklaraciji o ljudskim pravima* (1948). Izloženi inventar nije finitni, nego podsticajan za dalja kreativna promišljanja o primeni Deklaracije na pitanja jezika. Otkrivajući jezičke seksizme i neprestano ukazujući na njih, feministička kritika jezika zalaže se za promenu jezičkog ponašanja. Ona poziva na kreativan odnos prema jeziku, na šta nas podstiče zahtev „učini ženu vidljivom u jeziku“ shodno njenoj stvarnoj ulozi u javnoj sferi.

Zaključujemo da je neophodno napraviti kodeks politički korektne upotrebe jezika u državnim institucijama, uključujući i lokalne samouprave, da bi se onemogućila diskriminacija pojedinaca i pojedinki, ali i grupa. Doprinos takvom kodeksu daju upravo pojedinke i pojedinci i grupe koje sebe prepoznaju kao one koje nemaju dovoljno prava u društvu – a to su, svakako, i žene. Jezik se neprestano menja, pa mišljenje ovde izneto treba shvatiti kao mogući put ili savet, kao jedan od mogućih individualnih doprinosa razvoju diskusije o diskriminaciji, stereotipima i različitostima, ali i kao poziv na opštu mobilnost za izradu kodeksa politički korektne upotrebe jezika.

Predlog: Uz pomoć stečenog znanja kroz Vodič napraviti osnovne male korake ka rodno osetljivoj upotrebi jezika u svom okruženju:

1. primeniti predloge u pravilniku o sistematizaciji radnih mesta u okviru radnog i službenog prostora u institucijama lokalne samouprave;
2. na vratima kancelarija napisati u ženskom rodu zanimanja i titule za žene koje ta zanimanja i titule imaju;
3. u javnim konkursima za slobodna radna mesta jasno staviti do znanja da se raspisuje za oba pola; u slučaju konkursa za radna mesta koja se generalno percipiraju kao muška, naglasiti da se posebno ohrabruju žene da učestvuju na konkursu;
4. u razgovoru licem u lice, podjednako i u tekstovima zapisnika, formulara, saopštenja za javnost, dosledno koristiti rodno osetljiv jezik;
5. primeniti predloge u podacima na sajtu lokalnih uprava.

Podrazumevano je korišćenje kreativne sposobnosti u iznalaženju najbolje jezičke forme koja odražava nameru za saradnjom, tolerancijom, izgradnjom mira i suživota. U tom pogledu je prepušteno svakoj pojedinki i pojedincu da odaberu iz mogućeg jezičkog inventara onu formu koja je najpogodnija za dobre odnose.

Zaklju na razmatranja

Jezik ima neograničene *mogućnosti* izražavanja.

Kada ga upotrebljavamo, potrebno je da uskladimo svoju *nameru* sa odabirom jedne mogućnosti iz inventara mnogih.

U tom kreativnom postupku osetimo *radost* saznanja da smo pronašli onu mogućnost koja najbolje odgovara našoj nameri i našoj ideji u tom kontekstu.

Ako nam je namera da pomoću jezika izrazimo *jednakost i ravnopravnost* žena u društvenoj zajednici, na raspolaganju nam stoji inventar mogućnosti koje smo u ovom Vodiču opisale i objasnile.

Odabiramo onu mogućnost koja nam *u datom kontekstu* i u odnosu na našu nameru najbolje odgovara.

Tada osetimo radost saznanja da pomoću jezika možemo *delovati*, biti aktivne/i, doprinostiti jednakosti u društvu, jednakosti različitih grupa građana i građanki.

U opisanom procesu spoznajemo kako funkcioniše jezik i kako nam se daje na raspolaganje. A *službena upotreba* je samo jedna od mnogih naših (u)potreba jezika u kojoj to saznanje najpre stičemo, potom delimo.

Jer, za nas je službena upotreba ona koja nam daje moć ne samo da se izrazimo nego i da delujemo u javnosti.

5. Spisak zanimanja, zvanja i titula

Br	Forma ženskog roda 1	Forma muškog roda	Forma ženskog roda 2
A	advokatica	advokat	advokatkinja
	akademkinja	akademik	
	aktivistkinja	aktivista	
	ambasadorka	ambasador	
	antifašistkinja	antifašista	
	arheološkinja	arheolog	arheologinja
	asistentkinja	asistent	
	astrološkinja	astrolog	astrologinja
	astronautkinja	astronaut	
	astronomkinja	astronom	
	atletičarka	atletičar	
	autoprevoznica	autoprevoznik	
	avijatičarka	avijatičar	
	autorka	autor	autorica
B	babica		
	balerina	baletan (baletski igrač)	
	bankarka	bankar	
	bedinerka	bediner	
	bibliotekarka	bibliotekar	
	biografkinja	biograf	
	biohemičarka	biohemičar	
	biološkinja	biolog	biologinja

	biotehnoškinja	biotehnolog	biotehnologinja
	biskupica	biskup	biskupka, biskupkinja
	beležnica	beležnik	
	blagajnica	blagajnik	
	borkinja	borac	
	braniteljka	branitelj	
	brodograditeljka	brodograditelj	
	brojačica	brojač (novca u banci)	
	brucoškinja	brucoš	
	bubnjarka	bubnjar	
C	carinica	carinik	
	crtačica	crtač	
Č	čistačica	čistač	
	članica	član	
	čuvarica	čuvar	čuvarka
D	daktilografkinja	daktilograf	
	degustatorka	degustator	
	defektološkinja	defektolog	defektologinja
	dekanka	dekan	dekanica
	dekoraterka	dekorater	
	demografkinja	demograf	
	dermatološkinja	dermatolog	dermatologinja
	desetarka	desetar	
	diplomatkinja	diplomata	
	didžejka	didžej	didžejica
	direktorka	direktor	direktorica
	dirigentkinja	dirigent	dirigenticna
	dispečerka	dispečer	
	dizajnerka	dizajner	dizajnerica
	docentkinja	docent	docentica
	doktorka	doktor	doktorica
	doktorka nauka	doktor nauka	
	dopisnica	dopisnik	
	dramaturškinja	dramaturg	dramaturginja
	državna sekretarka	državni sekretar	
Đ	đakonisa	đakon	

E	ekološkinja	ekolog	ekologinja	
	ekonomistkinja	ekonomista		
	ekspertkinja	ekspert		
	emerita	emeritus		
	endokrinološkinja	endokrinolog	endokrinologinja	
	enološkinja	enolog	enologinja	
	epidemiološkinja	epidemiolog	epidemiologinja	
	episkopa	episkop		
	esejistkinja	eseista		
	etnološkinja	etnolog	enologinja	
F	farmaceutkinja	farmaceut		
	farmakološkinja	farmakolog	farmakologinja	
	filološkinja	filolog	filologinja	
	filozofkinja	filozof		
	fizičarka	fizičar		
	fizijatarka	fizijatar	fizijatrica	
	fizioterapeutkinja	fizioterapeut		
	fonetičarka	fonetičar		
	fonološkinja	fonolog	fonologinja	
	forenzičarka	forenzičar		
	fotografkinja	fotograf		
	fotoreporterka	fotoreporter		
	frontmenka	frontmen		
	fudbalerka	fudbaler		
	funkcionerka	funkcioner		
	G	garderoberka	garderober	
		gastronomkinja	gastronom	
		generalica	general	generalka *
general-majorka		general-major	general-majorica	
general-potpukovnica		general-potpukovnik		
generalna direktorka		generalni direktor		
generalna sekretarka		generalni sekretar		
genetičarka		genetičar		
geofizičarka		geofizičar		
geografkinja		geograf		
geološkinja	geolog	geologinja		

	gerontodomaćica	gerontolog	
	ginekološkinja	ginekolog	ginekologinja
	gitaristkinja	gitarista	
	glumica	glumac	
	graditeljka	graditelj	graditeljica
	gradonačelnica	gradonačelnik	
	građevinska inženjerka	građevinski inženjer	
	gramatičarka	gramatičar	
	grnčarka	grnčar	grnčarica
	golmanka	golman	
	guvernerka	guverner	
H	harmonikašica	harmonikaš	
	hematološkinja	hematolog	hematologinja
	hemičarka	hemičar	
	herojka	heroj	heroina*
	higijeničarka	higijeničar	
	hirurškinja	hirurg	hirurginja
	hostesa		
I	igumanija	iguman	
	inspektorka	inspektor	
	inspicijentkinja	inspicijent	
	instruktorka	instruktor	
	inženjerka	inženjer	
	istoričarka	istoričar	
	istražitelj	istražiteljka	
	istraživačica saradnica	istraživač saradnik	
	izdavačica	izdavač	
	izveštačica	izveštač	
	izvestiteljka	izvestitelj	
	izvršiteljka	izvršitelj	
J	javna tužiteljka	javni tužilac	
	juniorka	junior	
K	kadetkinja	kadet	
	kamermanka	kamerman	
	kamiondžinica	kamiondžija	kamiondžijka
	kantautorka	kantautor	kantautorica

	kapetanka	kapetan (broda)	kapetanica*
	kapitenka	kapiten	
	kaplarka	kaplar	kaplarica
	keramičarka	keramičar	
	klimatološkinja	klimatolog	klimatologinja
	klizačica	klizač	
	kneginja	knez	
	književnica	književnik	
	knjigovezačica	knjigovezac	
	koautorka	koautor	
	komandirka (policije)	komandir (policije)	
	komesarka	komesar	
	komičarka	komičar	
	kontrolorka	kontrolor	
	koordinatorka	koordinator	
	kopilotkinja	kopilot	
	korektorka	korektor	
	koreografkinja	koreograf	
	korespondentkinja	korespondent	
	kostimografkinja	kostimograf	
	košarkašica	košarkaš	
	kritičarka	kritičar	
		krupije	
		kupac	
	kuratorka	kurator	kuratorica
	kurirka	kurir	
L	laborantkinja	laborant	
	lekarka	lekar	
	leksikografkinja	leksikograf	
	leksikološkinja	leksikolog	leksikologinja
	lektorka	lektor	lektorica
	liderka	lider	
	lovkinja	lovac	lovačica
M	mačevalka	mačevalac	
		makro	
	marksistkinja	marksista	

	medicinska sestra	medicinski tehničar (brat)	
	menadžerka	menadžer	
	mentorka	mentor	
	menjačica	menjač (u deviznoj banci)	
	meteorološkinja	meteorolog	meteorologinja
	minerka	miner	
	mironosica	mironosac	
	mirotvorka	mirotvorac	
	mističarka	mistik	
	modiskinja	modist(a)	
	monahinja	monah	
	mornarka	mornar	
	multimedijalna umetnica	multimedijalni umetnik	
	muzikološkinja	muzikolog	muzikologinja
N	nacistkinja	nacista	
	načelnica	načelnik	
	narednica	narednik	
	nastavnica	nastavnik	
	naučnica	naučnik	
	neurološkinja	neurolog	neurologinja
	nobelovka	nobelovac	
	nosačica	nosač	
	notarka	notar	
	novinarka	novinar	
	nutricionistkinja	nutricionista	
O	odbornica	odbornik	
	oficirka	oficir	
	oftalmološkinja	oftalmolog	oftalmologinja
	ombudsmanka	ombudsman*	
	operaterka	operater	
	operska pevačica	operski pevač	
	otpravnica (vozova)	otpravnik (vozova)	
P	pacifistkinja	pacifista	
	pandurka	pandur	
	patološkinja	patolog	
	pedagoškinja	pedagog	pedagoginja

	pešakinja	pešak	
	pilotkinja	pilot	
	pomoćnica (sekretara, ministra...)	pomoćnik (sekretara, ministra...)	
	politikološkinja	politikolog	politikologinja
	portirka	portir	
	posetiteljka	posetitelj	
	poslanica	poslanik	
	poštarka	poštar	
	potpredsednica	potpredsednik	
	poverenica	poverenik	
	predavačica	predavač	
	predsednica	predsednik	*predsednikovica
	prestonaslednica	prestonaslednik	
		profeta	profetkinja
	prevoditeljka	prevodilac	
	primabalerina		
	primadona		
	primenjena umetnica	primenjeni umetnik	
	prodekanka	prodekan	prodekanica
	producentkinja	producent	
	prostitutka		
	provodadžijka	provodadžija	
	predsedavajuća	predsedavajući	
	policajka	policajac	
	psihijatarka	psihijatar	psihijatrica
	psihološkinja	psiholog	psihologinja
	psihoterapeutkinja	psihoterapeut	
R	redaktorka	redaktor	
	rediteljka	reditelj	rediteljica
	referentkinja	referent	
	restauratorka	restaurator	
	revizorka (finansijska)	revizor (finansijski)	
	režiserka	režiser	
S	saksofonistkinja	saksofonista	
	samostalna stručna savetnica	samostalni stručni savetnik	

	sajber kreativka	sajber kreativac	
	saradnica	saradnik	
	savetnica	savetnik	
	saveznica	saveznik	
	scenaristkinja	scenarista	
	scenografkinja	scenograf	
	selektorka	selektor	
	sineastkinja	sineasta	
	slikarka	slikar	
	slobodna umetnica	slobodan umetnik	
	solistkinja	solista	
	spasiteljka	spasilac	spasiteljica
	spisateljica	Spisatelj (pisac)	
	stomatološkinja	stomatolog	stomatologinja
	stručnjakinja	stručnjak	
	sudija, sutkinja	sudija	*sudijica, sudinica/sudijnica
	sudska veštakinja	sudski veštak	
	suflerka (šaptačica)	sufler (šaptač)	
	stjuardesa	stjuard	
	strelkinja	strelac	
	supervizorka	supervizor	
Š	šahistkinja	šahista	
	šefica	šef	šefovica
	šamparka	šampar	
	šumska tehničarka	šumski tehničar	
T	tajkunka	tajkun	
	tamburašica	tamburaš	
	tehnološkinja	tehnolog	tehnologinja
	tenkistkinja	tenkista	
	teroristkinja	terorista	
		tekstopisac	
	titoistkinja	titoista	
	trenerka	trener	trenerica
	trubačica	trubač	
	tumačica	tumač	
	tužiteljka	tužilac	
U	umetnica	umetnik	

	upravnica	upravnik	
	urbanistička planerka	urbanistički planer	
	urednica	urednik	
	uzgajivačica	uzgajivač	
V	vajarka	vajar	
	velemajstorica (šahovska)	velemajstor (šahovski)	
	viceguvernerka	viceguverner	
	vicešampionka	vicešampion	
	viša naučna saradnica	viši naučni saradnik	
	viteškinja	vitez	žena vitez*
	vizuelna umetnica	vizuelni umetnik	
		vodič (turistički)	
	voditeljka	voditelj	voditeljica
	vodnica	vodnik	vodnikinja
	vojnkinja	vojniki	
	vokalna solistkinja	vokalni solista	
	vršiteljka dužnosti (v. d.)	vršilac dužnosti (v. d.)	
Z	zamenica (predsednika, gradonačelnika...)	zamenik (predsednika, gradonačelnika)	
	zanatlija	zanatlija	
	zatvorenica	zatvorenik	
	zavodnica	zavodnik	
	zubarka	zubar	
	zubotehničarka	zubotehničar	
	zamenica (direktora, načelnika...)	zamenik	
	zastupnica	zastupnik	
	zastavnica	zastavnik	
Ž	žandarka	žandar	
	železničarka	železničar	
		žigolo	
	žurnalistkinja	žurnalista	

U Tabeli dajemo abecednim redosledom ukupno 295 imenica da potvrdimo normu u nastajanju i time damo doprinos standardizaciji rodno osetljivih zanimanja i titula ne samo za današnji trenutak nego i za sagledavanje istorijskog procesa nakon decenija koje slede. Kako će taj proces teći zavisi od političke volje da se u administrativni jezik uključe predlozi dati u ovom radu. Uz spisak dajemo i nekoliko uputstava.

1. Činjenica je da se danas upotrebljava imenica sa oznakom 'osoba'. Tome doprinosi čitav niz morfoloških i drugih faktora. Od morfoloških pominjemo da su neke imenice sa značenjem 'osoba' po formi imenice ženskog roda, a po značenju muškog (na primer, *artista, laburista, marksista, titoista*), pa neki gramatičari smatraju da jedan oblik (muški) može biti za oba pola (na primer, *on/ona je reformista*). Za razliku od takvih shvatanja, u ovoj tabeli oblici za dva roda su razdvojeni u dve kolone.

2. Imenice kao što je *model (Ona/on je foto-model)* ima oba roda.

3. U Tabeli izostaju primeri za etničko obeležavanje osoba (na primer, *Kinez, Kineskinja*) jer se ovi oblici u praksi govora i pisanja dosledno upotrebljavaju za svaki rod i do sada nisu problematizovani u stručnoj literaturi.

U Tabeli je formiran spisak na osnovu: empirijskih podataka sakupljenih iz medija i administracije u periodu 2000–2019. i pohranjeni u dokumentaciji Udruženju "Ženske studije i istraživanja" u Novom Sadu – ukupno 3.000 različitih tekstova; na osnovu različitih do sada objavljenih istraživanja rađenih na osnovu anketa ili upitnika.

Objedinjeno se daju podaci za značenje 'osoba', koju inače filolozi razlažu na četiri kategorije: *nomina agentis* – imenice koje označavaju vršioca radnje, *nomina professionis* – imenice za vršioce nekih institucionalizovanih radnji, *nomina atributiva* – imenice koje označavaju nosioca osobine ili stanja i *nomina patientis* (detaljnije kod Ajdžanović, 2007. i Kiš Ajdžanović, 2007).

Imenice navodimo abecednim redosledom bez specifikacije kojem tipu pripadaju kada je u pitanju označavanje 'osobe'.

Spisak je u funkciji ilustracije raznih primera, od kojih su neke imenice do sada značajnije diskutovane u javnoj polemici. Za detaljnije spiskove većeg broja titula i zanimanja videti kod drugih autorki u regionu: Jasmina Čaušević i Sandra Zlotrg (2011); Rada Borić (2007), Nada Drobnjak (2006), Hristina Cvetinčanin Knežević i Jelena Lalatović (2019).

U Tabeli se (ponekad) uz osnovnu profesiju precizira upotreba u zgradama: *revizorka (finansijska)*. U zgradi su i primeri zanimanja ili titula ako su odraz ideolekta.

Budući da neka zanimanja ili titule mogu imati više nastavaka (ili oblika), ovde navodimo takve primere da potvrdimo ideju da u ovoj fazi normiranja nije neophodno propisati jednu formu upotrebe za celu teritoriju srpskog jezika, nego predložimo da upotreba otpočne život u realnoj komunikaciji kako bismo potom pristupili normiranju. Za sada smo znakom * obeležile forme koje ne preporučujemo jer su diskriminatorne.

**Heroine i heroji antifašizma*, naslov je jedne brošure.

*Generalka ima i značenje potpune popravke automobila...

*Postoje, ali su retke, žene koje su didžeji, sa tendencijom povećanja njihovog broja. Ostavljamo mogućnost i u ženskom rodu, kao i pravopisno da se piše sa crticom.

*Kapetanica: *Pia Klemp, Nemica, kapetanica broda kojim je spasila migrante/kinje iz Mediterana, odbila je da primi medalju gradonačelnika Pariza.*

Strane reči, inače složenice, kao što su *ombudsman* ili *frontmen* sadrže značenje čovek (muškarac) u drugom delu složenice, ali za one koji ne znaju strane jezike (u ovom slučaju švedski i engleski) ovi nazivi za profesije se poimaju kao jedna reč (*frontmen* – osoba koja vodi muzičku grupu, orkestar).

6. Re nik

Diskriminacija – svako različito postupanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti prema bilo kojoj osobi ili grupi osoba na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, pola, vere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porekla, političkog ili drugog uverenja, imovinskog stanja, članstva u udruženjima obrazovanja, društvenog položaja i polne orijentacije.

Ejbolizam (engl. able – moći) – diskriminacija na osnovu (fizičke i emocionalne, psihičke) moći (najčešće se koristi u vezi sa različitim pitanjima osoba sa invaliditetom).

Ejdžizam (engl. age – starost) – diskriminacija na osnovu starosti.

Feminizam – skup teorija, ideologija, pokret, stav ili svest o tome da su žene podređene i diskriminisane na svim prostorima i u svim istorijskim periodima i da takav položaj žena mora da se menja.

Feminizacija (profesije) – povećanje broja žene u nekoj profesiji (na primer u novinarstvu, medicini, obrazovanju).

Feministička lingvistika – kritički promišlja i istražuje postojeće stanje u jeziku, njegovu prošlost i budućnost i ukazuje na moguće promene u pravcu dosledne primene Deklaracije o ljudskim pravima, najčešće u okviru dva nivoa istraživanja: kako žene (i muškarci) koriste jezik; kako se jezik koristi kada se govori o ženama (i muškarcima).

Gej – vezuje se za muškarca koga emotivno i/ili fizički privlače muškarci.

Identitet – najčešće čine komponente: profesija, jezik, uzrast, vera, socijalni status (siromaštvo), seksualna orijentacija, nacija, rod i pol, ali i mnoge druge koje osobu određuju kao individuu ili njenu pripadnost grupi (na primer, u pogledu državljanstva: migranti, izbeglice i raseljena lica). Osobine identiteta su fluidnost, dinamičnost, pluralnost...

Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost – vladina (ili parlamentarna) tela i struktura uspostavljena da bi se osigurala rodna ravnopravnost i uživanje ženskih ljudskih prava (na primer, kvote, zatim Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost i dr.). Osnovna funkcija mehanizama je da prati i osigurava sprovođenje zakona, principa nediskriminacije i ravnopravnosti između žena i muškaraca.

Istopolna orijentacija je urođeni modalitet ljudske seksualnosti. Uvredljivo je govoriti “normalni i oni koji to nisu”, jer je istopolna orijentacija, takođe, normalan, samo manjinski vid ljudske seksualnosti, kako su to propisale Svetska zdravstvena organizacija (1990) i Američko psihološko društvo (1973). Zato su uvredljive izjave: bolesni, tetka, peder, perverzni, nenormalni, lezbača, žene koje mrze muškarce, muškarača, seksualno devijantni ženski petko i sl.

Javni diskurs – upotreba jezika u javnom prostoru (najčešće medijima: pisanim i elektronskim). Podvojenost na javnu i privatnu sferu danas je samo teorijska, jer se ove dve sfere međusobno prepliću.

Juvenizam – diskriminacija na osnovu uzrasta (mladosti).

Konfesija (lat. konfesija) – diskriminacija na osnovu pripadnosti nekoj od hrišćanskih konfesija (najčešće su u pitanju male protestantske zajednice).

LGBT – Skraćenica za lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, interseks osobe

Lingvicizam – diskriminacija na osnovu jezika (najčešće zabrane ili nemogućnosti upotrebe maternjeg jezika manjinskih i/ili etničkih grupa).

Rasizam – diskriminacija na osnovu boje kože muškaraca i žena.

Rod – društveni, istorijski, kulturni konstrukt prema kojem smo naučeni da razlikujemo muškarce i žene.

Rodne studije – visokoškolski obrazovni program u kojem se teorijski i praktično izučavaju različita pitanja povezana sa rodom u interdisciplinarnom fokusu.

Rodno zasnovano nasilje (ili nasilje zasnovano na polu) – nasilje koje trpe žene (i muškarci) kao oblik diskriminacije

Seksizam – diskriminacija na osnovu pola (najčešće ženske) osobe.

Službena upotreba jezika – jezik koji se koristi u institucionalnoj praksi.

Standardni jezik – normiran i prestižan oblik jezika kojim se najčešće koristi obrazovana elita.

Stereotip – generalizacija slika i stavova (najčešće negativnih) o nekoj grupi na osnovu nacionalnosti, seksualne orijentacije, pola ili nekog drugog svojstva.

7. Literatura

Ajdžanović, Milan (2007), Funkcionalno opterećenje sufiksa za obeležavanje osoba, Filozofski fakultet, Univerzitet Novi Sad (odbranjen magistarski rad 23.3.2017).

Borić, Rada (2004a). „Nejednakost u jeziku. Više od stereotipa“. In: Barada, Valerija; Željka Jelavić (ur.) (2004). Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti. Priručnik za analizu rodni stereotipa. Zagreb: Centar za Ženske studije, 17-30.

Borić, Rada (2004a). „Nejednakost u jeziku. Više od stereotipa“. In: Barada, Valerija; Željka Jelavić (ur.) (2004). Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti. Priručnik za analizu rodni stereotipa. Zagreb: Centar za Ženske studije, 17-30.

Borić, Rada (ur.) (2007). Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Evropske unije. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske.

Cameron, Debora (2003). Gender and Language Ideologies. In: J. Holmes and M. Meyerhoff, The handbook of language and gender

Cvetinčanin Knežević, Hristina; Lalatović, Jelena (2019). Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika, Centar za ženske studije, Beograd.

Čaušević, Jasmina; Zlotrg, Sandra (2011). Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima. Sarajevo: Udruženje za jezik i kulturu „Lingvisti“ i Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu.

Drobnjak, Nada (ur.) (2006). On je rekla: upotreba rodno senzitivnog jezika. Podgorica: Kancelarija za ravnopravnost polova Vlade Republike Crne Gore.

Filipović, Jelena i dr. (2010). Okrugli sto na temu rodno osetljivih jezičkih politika. Beograd: program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), Sektor za inkluzivni razvoj.

Filipović, Jelena (2011). „Rod i jezik“. U: Milojević, Ivana; Slobodanka, Markov (ur.) (2011). Uvod u rodne teorije. Novi Sad: UNS ACIMSI Centar za rodne studije, Mediterranean Publishing, 409-424.

Filipović, Jelena; Kuzmanović Jovanović, Ana (2012). Vodič za rodno osetljiv pristup medijima. Preporuke i dosadašnja praksa. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije.

Glovacki-Bernardi, Zrinjka (2008). Kad student zatrudni... Rasprava o rodnoj perspektivi u jeziku. Zagreb: Alfa.

Ignjatović, Tanja (ur.) (2018). Zašto i kako o temi rodno zasnovanog nasilja u školskom programu u srednjim školama. Beograd: Autonomni ženski centar.

Ignjatović, Tanja (ur.); Ileš Marina (ur.) (2018). Odgovor obrazovno-vaspitnih institucija na rodno zasnovano nasilje i nasilje u porodici: zbirka stručnih tekstova. Beograd: Autonomni ženski centar.

Ignjatović, Tanja (ur.); Ileš Marina (ur.); Delibašić, Ansrea (ur.) (2018). Nulta tolerancija na rodno zasnovano nasilje – Priručnik za uključivanje tema rodne ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja u nastavu i vannastavne aktivnosti srednjih škola. Beograd: Autonomni ženski centar.

Ileš, Marina (2015). Terminologija rodne ravnopravnosti u engleskom, srpskom i mađarskom jeziku: uporedna kritička analiza. Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova, ACIMSI, Centar za rodne studije.

Jarić, Vesna; Radović, Radović (2010). Rečnik rodne ravnopravnosti: 102 pojma rodne ravnopravnosti za 102 godine osvajanja ženskih ljudskih prava. Beograd: Heinrich Böll Stiftung.

Jovanović, Dejana; Đorđe Otašević (2015). Mali rečnik feminističkih termina. Beograd: Alma, Skripta internacional.

Kiš, Nataša i Milan Ajdžanović (2007), O upotrebi imenica sa značenjem osobe, *Prilozi proučavanju jezika*, 38, Novi Sad, 223-230.

Kuzmanović Jovanović, Ana (2013). „Rodno osetljiv jezik u sektoru bezbednosti [Elektronski izvor (URL): http://bezbednost.org./Bezbednost/373/Sve-publikacije.shtml/nav_start]. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

Lučka, Dejan; Todorović, Dragan; Lemanjić, Nataša (2018). Mizoginija u BiH. Analiza određenih slučajeva mizoginije i seksizma i reakcija javnosti na njih u periodu od 2013. do 2018. godine. Banja Luka: Fondacija Fridrih Ebert Bosna i Hercegovina i Banjalučki centar za ljudska prava.

Milinović, Jelena; Savić, Svenka (2011). Misterije rodne ravnopravnosti ... i još ponešto. Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luka.

Miljušković, Sanja (2013). Registar zanimanja, zvanja i titula žena. Prilog upotrebi rodno osjetljivog jezika u sferi javne komunikacije. Podgorica: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Odeljenje za poslove rodne ravnopravnosti.

Pauwels, Anne (2003). Linguistic Sexism and Feminist Linguistic Activism. In: J. Holmes & M. Meyerhoff (eds), *The Handbook of Language and Gender*, Oxford, Blackwell Publishing

Radovanović, Milorad (2003). Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića

Savić, Svenka (1981). „Jezik i pol: termini za označavanje zanimanja koje vrše žene na fakultetu“, referat na: VIII kongres psihologa SFRJ: sekcija: polne razlike, Zagreb.

Savić, Svenka (1984a). „Pragmatički aspekti roda nomina agentis u srpskohrvatskom /hrvatskosrpskom jeziku“, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, 13/1, Beograd, 247-258.

Savić, Svenka (1984b). „Principi stvaranja neologizama u srpskohrvatskom jeziku“. U: Jerković, Jovan (ur.) (1984). Leksikografija i leksikologija – zbornik radova. Novi Sad, Beograd: Matica srpska, 161-170.

Savić, Svenka (1995a). „Jezik i pol (I): istraživanja u svetu“, Ženske studije, br. 1, Beograd, 150- 169.

Savić, Svenka (1995b). „Jezik i pol (II): istraživanja kod nas“, Ženske studije, br. 2/3, Beograd, 228-244.

Savić, Svenka (1995c). „Jedan primer (ne)vidljivosti žena u udžbeniku“, Feminističke sveske, 3-4, Beograd, 223-226.

Savić, Svenka (2001). „Ideologija jezikoslovne elite“. U: Blagojević, Marina (ur.) (2005). Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse (II tom). Beograd: AŽIN, 97-102.

Savić, Svenka (2002b). „Seksizam u jeziku – politika omalovažavanja“. U: Blagojević, Marina (ur.) (2002). Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse. Beograd: Asocijacija za žensku inicijativu, 65-86.

Savić, Svenka (2002c). „Zašto treba pisati u ženskom rodu titule i zanimanja žena?“, Žene na delu /informer/. Beograd, 8-9.

Savić, Svenka (2004a). Žena sakrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotrebe jezika. Novi Sad: Futura publikacije.

Savić, Svenka (2004b). „Jezik i rod: politički korektan govor s fokusom na seksizam u udžbenicima osnovne i srednje škole“. U: Paseka, Angelika (2004) (ur.). Gender perspektiva u nastavi: mogućnosti i poticaji. Sarajevo: Fondacija Heinrich Boll, Regionalni ured Sarajevo: Kulturkontakt Austrija, 60-68.

Savić, Svenka (2006). „Rodna perspektiva jezika: predlog za standardizaciju“. U: Drobnjak, Nada (ur.) (2006). On je rekla: upotreba rodno senzitivnog jezika. Podgorica: Kancelarija za ravnopravnost polova Vlade Republike Crne Gore, 72 – 88.

Savić, Svenka (2008). Terminologija vezana za trgovinu ženama, Ivana Radović i sar. ur. Trgovina ljudima: priručnik za novinare, OEBS, Beograd, 137-142.

Savić, Svenka et al. (2009). Rod i jezik. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije.

Stefanović, Jelena; Glamočak, Saša (2019). Priručnik za uvođenje rodne perspektive u nastavu srpskog jezika za prvi ciklus obrazovanja. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.

Stevanović, Marjana (2017). Kontroverze standardizacije rodno osetljivog srpskog jezika. ACIMSI, Univerzitet Novi Sad (odbranjen master rad 23.10.2017)

Stevanović, Marjana (2019). Rodno osetljiv jezik u medijskoj praksi u Srbiji. Banja Luka, Časopis za jezik, književnost i kulturu, godina X, br. 19

Stošić, Ivana (2016). Vodič za promociju i prihvatanje rodno-senzitivnog jezika u Srbiji, Kosovu i Albaniji. Vranje: Romski centar za demokratiju.

Zaštitnik građana (2010). „Uputstva za standardizovani nediskriminativni govor i ponašanje“, <http://gsa.org.rs/wp-content/uploads/2012/08/Zastitnik-gradjana-Uputstva-za-standardizovan-nediskriminativan-govor-i-ponasanje.pdf>

BIOGRAFIJE AUTORKI

Svenka Savić (Gospođinci, 1940), profesorka emerita. Diplomirala i magistrirala na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu (UNS), Odsek za srpski jezik i lingvistiku; doktorirala na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za psihologiju. Proforsku karijeru ostvarila na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu; 2010. godine birana u status profesorke emeritus. Njena delatnost je u okviru različitih interdisciplina povezanih sa jezikom: psiholingvistika, analiza diskursa, rodne studije, religija i rod; istražuje grupe koje u društvu imaju manju moć: deca, žene, stare osobe. Već tri decenije se bavi pitanjima rodno osetljivog sprskog jezika.

Marjana Stevanović (Jagodina, 1978), filološkinja, lektorka, novinarka. Diplomirala na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Odsek za srpski jezik sa južnoslovenskim jezicima. Završila master program Rodnih studija na ACIMSI Univerziteta u Novom Sadu. Radi u dnevnom listu Danas. Najviše angažovana na polju jezika, rodne perspektive u standardnojezičkoj praksi, rodne ravnopravnosti, ljudskih prava.

